

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Justo Naruševičiaus,
V kurso
Privatinės teisės: civilinės ir verslo teisės
vientisųjų studijų šakos studento

Magistro darbas

**Tos pačios lyties santuokų, sudarytų užsienio valstybėse, pripažinimas Lietuvoje
Recognition of Same-Sex Marriages, Concluded by Foreign Countries, in Lithuania**

Vadovas: Prof. Dr. Vytautas Mizaras

Recenzentas: Dokt. Eglė Kurelaitytė

Vilnius
2021

ATONACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe nagrinėjami tos pačios lyties sutuoktinių santuokos tarpvalstybinio pripažinimo aspektai Lietuvoje. Siekiant atskleisti tos pačios lyties sutuoktinių teisių ir pareigų apimtį bei jų santuokos nepripažinimo problematiką, analizuojami ne tik Lietuvos, bet ir tarptautinės teisės aktai bei teismų jurisprudencija. Atsižvelgiant į aktualią teisės doktriną, įvertinama reguliacinio mechanizmo Lietuvos teisinėje sistemoje stoka bei nesuderinamumas su Europos Sąjungos mastu formuojama tarpvalstybine praktika. Atskleidus esamą tos pačios lyties sutuoktinių padėtį bei teisės aktais reguliuojamų jų santykių apimtį, pateikiami pasiūlymai, kuriais remiantis problema galėtų būtų sprendžiama.

Pagrindiniai žodžiai: santuoka, tos pačios lyties, pripažinimas, sutuoktiniai, šeima.

This paper examines the aspects of cross-border recognition of same-sex marriage in Lithuania. In order to reveal the scope of rights and obligations of same-sex spouses and the issue of non-recognition of their marriage, not only Lithuanian but also international legal acts and court jurisprudence are analyzed. Taking into account the relevant legal doctrine, the lack of a regulatory mechanism in the Lithuanian legal system and its incompatibility with the cross-border practice formed in the European Union are assessed. Based on the current situation of same-sex spouses and the scope of their legal relationship, suggestions are made to address the problem.

Key words: marriage, same-sex, recognition, spouses, family.

TURINYS

ĮVADAS	5
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	9
1. TOS PAČIOS LYTIES SANTUOKŲ TAPRVALSTYBIO PRIPAŽINIMO PROBLEMATIKA	10
1.1. Problemos, su kuriomis susiduria vienalytės šeimos keliaudamos Europos Sąjungoje.....	12
1.2. Tos pačios lyties poroms kylančios problemos lyginant su tradicinėmis šeimomis.....	13
2. EUROPOS TEISĖS AKTAI, REGULIUOJANTYS TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTYKIUS	15
2.1. Teisė laisvai judėti šeimos susijungimo pagrindu	15
2.2. ESTT kompetencija reguliuoti tos pačios lyties asmenų santykius	16
2.3. Tos pačios lyties porų diskriminacijos draudimas.....	17
3. TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTUOKŲ PRIPAŽINIMO ASPEKTAI ESTT JURISPRUDENCIJOJE	19
3.1. Valstybėms narėms kylantys reikalavimai, atsižvelgiant į ESTT jurisprudenciją	19
3.2. Tos pačios lyties tėvų ir vaikų santykių pripažinimo problematika ES.....	23
3.3. ESTT neišspręsti klausimai	26
4. TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTUOKŲ PRIPAŽINIMO ASPEKTAI EŽTT JURISPRUDENCIJOJE	28
4.1. EŽTT kompetencija reguliuoti tos pačios lyties asmenų santykius..	28
4.2. EŽTT jurisprudencijos įtaka tos pačios lyties asmenų santuokų tarptautybiniam pripažinimui	29
5. VIENALYČIŲ PORŲ SANTUOKOS PRIPAŽINIMO VERTINIMAS LIETUVOJE.....	32
5.1. Tos pačios lyties asmenų santuokos reguliavimas Lietuvoje	32
5.2. Tos pačios lyties asmenų santuokų vertinimas per LR Konstitucijos prizmę	33

5.3. Tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo vertinimas LR įstatymų apimtimi	35
5.4. Kitose valstybėse sudarytų tos pačios lyties santuokų pripažinimo apimtis Lietuvoje	37
6. GALIMYBĖS BEI PASIŪLYMAI LIETUVAI TOS PAČIOS LYTIES SANTUOKŲ PRIPAŽINIMO ASPEKTU.....	39
6.1. Konstitucijos keitimas	39
6.2. Susitarimas dėl bendro gyvenimo	40
6.3. Partnerystės instituto įtvirtinimas	41
IŠVADOS	43
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	45
SANTRAUKA	53
SUMMARY	54

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas.

Santuoka plačiąja prasme gali būti suprantama įvairiai - kaip asmenų tarpusavio įsipareigojimas, dvasinis bei teisinis ryšys, statusas visuomenėje, ar reguliavimo įrankis. Pastaruoju metu santuokos institutas įgauna vis platesnę prasmę, kuri virsta ginčų bei permainų objektu. Kyla diskusiniai klausimai - kas turi teisę tuoktis, kaip tuoktis, kokia yra šiuolaikinės santuokos reikšmė bei kokia kryptimi šis institutas turėtų keistis.

Santuokos institutas istoriškai susiformavo remiantis lyčių skirtumu, tačiau stiprėjantis tolerancijos suvokimas ir pagarba kitokioms (ne tik vyro ir moters) bendro gyvenimo formoms skatina šio instituto pokyčius. Vis dažniau pasitaiko nuomonių, kad santuoka yra pagrindinė žmogaus teisė ir individualus asmeninis pasirinkimas, todėl valstybė neturėtų trukdyti tos pačios lyties porų apsisprendimui tuoktis bei vienodai dalintis civilinėmis teisėmis ar įsipareigojimais santykiuose (Wintemute, 2001, p. 56). Leidimas tuoktis tos pačios lyties poroms neturės įtakos skirtingų lyčių asmenų santuokoms, skyryboms, bendram gyvenimui ar jų santykiui su vaikais bei jokiais kitais būdais nepaveiks tradicinės santuokos stabilumo (Boies, 2014, p. 190). Dėl besiskiriančio reguliavimo skirtingose valstybėse susiduriama su situacija, kuomet tos pačios lyties asmenų teisiniai santykiai santykiai vienoje valstybėje yra pripažįstami, tačiau kitoje - ne. Todėl tos pačios lyties poros, teisėtai sudariusios santuoką valstybėje, kurioje yra taikomi lyties atžvilgiu neutralūs santuokos įstatymai, atvykusios, pavyzdžiui, į Lietuvą, negali jaustis oriai ir čia dažnai tampa diskriminacijos objektu. Tai ypatingai aktualu ES šalyse, kur tarpvalstybinis asmenų judėjimas yra pakankamai dažnas atvejis. Kaip pavyzdį galėtumėme pateikti Norvegiją, kurioje, Lietuvos ambasadoriaus Jono Paslausko teigimu, faktiškai gyvena 80 - 90 tūkstančių lietuvių (Marcinkevičiūtė, 2020). Norvegija yra tarp tų valstybių, kurios įteisino tos pačios lyties asmenų santuokas, tuo tarpu tos pačios lyties poros neturi jokių galimybių įteisinti savo santykių Lietuvoje. Kyla klausimas, kokia bus tos pačios lyties poros teisinė padėtis, jei ji, teisėtai susituokusi užsienyje, grįš į savo kilmės šalį? Ar valstybės narės bei ES neturėtų sukurti vienodo tos pačios lyties asmenų santykių reguliavimo mechanizmo, kuris užtikrintų vienalyčių porų apsaugą tarptautiniu mastu?

Šiame magistro darbe analizuojami klausimai svarbūs tiek žmogaus teisių srityje, tiek tarptautinei privatinei teisei. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad skirtingose užsienio valstybėse vienalyčių asmenų santuokų reguliavimas yra skirtingas, todėl tos pačios lyties santuokų įteisinimo, pripažinimo, porų teisinės padėties bei kiti iš šio instituto kylantys

aspektai yra skirtingi. Atsižvelgiant į iš santuokos kylančias teises ir pareigas sutuoktiniams bei tretiesiems asmenims, ateityje išskylantys klausimai gali būti labai sudėtingi. Pastaruoju metu nemaža dalis vienalyčių porų siekia būti pripažintos kaip sutuoktiniai, - tai leistų jiems jaustis pilnaverčiais visuomenės nariais. Poros kreipiasi ne tik į bažnyčią, bet ir į teismus, kurie gali vienaip ar kitaip įtakoti teisinę santuokos raidą.

Pažymėtina, kad pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama žmogaus teisių užtikrinimo sričiai, kuri daro pastebimą poveikį tarptautinei privatinei teisei (Vaigė, 2020). Keičiantis visuomenės požiūriui į tos pačios lyties asmenų santuokas, svarbu užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės suderinamumą. Magistro darbe remiamasi prielaida, kad tarptautinės privatinės teisės pagrindas yra tolerancija, kurią tarpvalstybinė žmogaus teisių plėtra turėtų sustiprinti. Dėl šios priežasties valstybės narės, siekdamos išvengti žmogaus teisių pažeidimų ateityje, turi išlikti aktyvios ir susiderinusios nacionalinių teisės aktų teisėkūros srityje.

Darbo tikslas.

Šio darbo esmė ir tikslas yra išsiaiškinti, kokią teisinę apsaugą turi tos pačios lyties asmenys, kurie, sudarę santuoką kitoje užsienio valstybėje, atvyksta gyventi į Lietuvą. Atsižvelgiant į situaciją, kritiškai įvertinti teisinį reguliavimą bei pateikti pasiūlymus, kaip nagrinėjamu klausimu būtų galima išspręsti tos pačios lyties porų teisinio reguliavimo spragą Lietuvoje.

Darbo uždaviniai.

1. Atskleisti problemas, kylančias tos pačios lyties sutuoktiniams dėl jų santuokos nepripažinimo kai kuriose valstybėse.
2. Ištirti Europos Sąjungos teisės aktų sistemą ir atskleisti iš jos kylančius reikalavimus.
3. Išanalizuoti Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją bei jos įtaką tos pačios lyties santuokų pripažinimui Lietuvoje.
4. Ištirti Lietuvos Respublikos teisės aktus ir įvertinti tos pačios lyties sutuoktinių teisinę apsaugą pagal nacionalinę teisę.
5. Atsižvelgiant į atliktą tyrimą, pateikti pasiūlymus, kurie galėtų padėti įgyvendinti tos pačios lyties asmenų teisinę apsaugą Lietuvoje

Darbo objektas.

Įvertinus tai, kad šiuo metu tos pačios lyties santuokos Lietuvoje pripažįstamos tik labai ribota apimtimi, šiame darbe nagrinėjamas tos pačios lyties santuokos institutas, jo kitimas bei tolimesnio formavimosi galimybės. Tiriami aspektai, darantys įtaką vienalyčių porų pripažinimui Lietuvoje atsižvelgiant į besikeičiantį reguliavimą bei teisinę doktriną. Taip pat analizuojama teisės aktais suteikiamų teisių ir pareigų vienalytėms poroms apimtis bei jų suderinamumas su tarptautinėmis tendencijomis. Tiriamos alternatyvios reguliavimo galimybės, siekiant atskleisti tolimesnę santuokos instituto raidą.

Tyrimo metodai.

Magistro darbe naudoti šie pagrindiniai tyrimo metodai: sisteminis, aprašomasis, teleologinis, lyginamasis ir istorinis.

Sisteminis metodas. Sisteminis metodas darbe taikytas siekiant atskleisti ir išanalizuoti tos pačios lyties santuokos instituto raidą, reikšmę bei pritaikomumą Lietuvos teisinėje sistemoje. Sistemiškai vertinant šiuos aspektus pateikiami reguliavimo pasiūlymai, galimybės bei išvados.

Aprašomasis metodas. Šis metodas pasitelktas nuosekliai aprašant analizuojamų tos pačios lyties sutuoktinių teisių turinį atskleidžiant jų santuokos nepripažinimo problemas, kylančias iš tarptautinės doktrinos.

Teleologinis metodas. Darbe teleologinio metodo pagalba yra analizuojami įstatymų leidėjo ketinimai ir teisės normų tikslai.

Lyginamasis metodas. Lyginamasis metodas naudojamas analizuojant ir lyginant skirtingose jurisdikcijose skirtingai reglamentuojamus tos pačios lyties asmenų teisinius santykius. Atskleidžiami skirtingų jurisdikcijų reguliavimo ypatumai bei kvestionuojamas jų reguliavimo pritaikomumas Lietuvoje.

Lingvistinis metodas. Metodas naudojamas pateikiant sąvokų bei teisės normų reikšmę ir interpretaciją.

Darbo naujumas ir originalumas.

Iki šiol teisės mokslo literatūroje, teisės aktų nuostatose bei spaudoje galima rasti įvairaus pobūdžio nuomonių bei reguliavimo būdų. Atsižvelgiant į sparčius pokyčius tos pačios lyties santuokų reguliavimo klausimais tarptautinėje erdvėje ir siekiant suderinti juos su Lietuvos nacionaline teisine sistema, reikalingas pakankamas ir išsamus tyrimas, kuris padėtų nustatyti reguliavimo tendencijas bei suformuoti tinkamus pasiūlymus, kuriais

remiantis galėtų būti įgyvendinti pokyčiai. Tai svarbu, kadangi būtent šiuo metu Lietuvos Seime yra svarstomi projektai, susiję su tos pačios lyties santuokų reguliavimo ypatumais. Pažymėtina, kad dabartinis reguliavimas Lietuvoje galimai neatitinka Europos teismų formuojamos praktikos, todėl siekiant išvengti bylų prieš Lietuvą, reikėtų atsižvelgti į nagrinėjamą praktiką bei pritaikyti ją nacionalinėje Lietuvos teisinėje sistemoje.

Svarbiausi šaltiniai.

Šiame darbe yra analizuojami Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai, kurie padeda atskleisti realius probleminius atvejus, išskylančius tos pačios lyties sutuoktiniams keliaujant Europos Sąjungos teritorijoje. Siekiant darbe atskleisti aktualų požiūrį taip pat tiriama dar nebaigta nagrinėti Europos Sąjungos Teisingumo Teismo byla remiantis generalinės advokatės pateikta nuomone. Tuo pačiu analizuojamos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatos. Siekiant nustatyti vienalyčių porų teisinės apsaugos lygį Lietuvoje, vertinami Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, Civilinio kodekso normos bei kiti įstatymai. Teikiant pasiūlymus, atsižvelgiama į Lietuvos teisininkų išsakytas nuomones. Svarbūs ir kiti šaltiniai, kurie padėjo išvelgti probleminius aspektus ir plačiau juos išnagrinėti.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

ES - Europos Sąjunga

ESTT - Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

EŽTT - Europos Žmogaus Teisių Teismas

EŽTK - Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

NELFA - Europos LGBT šeimų tinklo asociacija

LR - Lietuvos Respublika

SESV - Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo

CK - Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas

KT - Konstitucinis Teismas

ET - Europos Taryba

1. TOS PAČIOS LYTIES SANTUOKŲ TAPRVALSTYBIO PRIPAŽINIMO PROBLEMATIKA

Tos pačios lyties santuokų tarptautinio pripažinimo problematika pasižymi plačiu mastu. ET Ministrų komitetas yra priėmęs rekomendaciją valstybėms narėms dėl priemonių kovai su diskriminacija seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės pagrindu, kurioje, be kita ko, pripažįstama, jog „lesbietės, gėjai, biseksualai ir transseksualai jau daugelį šimtmečių kenčia nuo homofobijos, transfobijos ir kitų nepakantumo bei diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės formų net ir savo šeimoje (įskaitant kriminalizaciją, marginalizaciją, socialinę atskirtį ir smurtą), todėl reikia imtis konkrečių veiksmų, kad šie asmenys galėtų visapusiškai naudotis žmogaus teisėmis“ (Europos Tarybos Ministrų komitetas, 2010). Tos pačios lyties asmenų teisių reguliavimo klausimas Lietuvoje pastaruoju metu sukelia daug nepasitenkinimo, šį klausimą netgi būtų galima vadinti vienu karščiausiu bei keliančiu didžiausią susipriešinimą visuomenėje. 2021 m. sausio 15-19 dienomis atlikta „Baltijos tyrimų“ apklausa atskleidė, jog didžioji dalis Lietuvos gyventojų šeimą supranta tik kaip tokia, kurią sudaro vyras ir moteris. Net 58% 18-74 metų Lietuvos gyventojų remtų ir palaikytų tik vyro-moters šeimos modelį, tuo tarpu tik 8% pasisako už tai, jog šeimos narių teisės būtų suteiktos ir tos pačios lyties asmenims. Net 41% procentas respondentų atsakė, jog tos pačios lyties asmenų jie nelaikytų šeima, tačiau reguliavimo šioje srityje siekti visgi reikėtų (Rimaitė, 2021). Taigi, vertinant apklausos rezultatus, galima daryti išvadą, jog Lietuvos visuomenė šiuo klausimu yra susiskaldžiusi ir neturi vieningos nuomonės.

Probleminės tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo situacijos atskleidimui, autoriaus nuomone, svarbu būtų pasiremti ir istoriniais faktoriais. Pavyzdžiui, lygiavertės moterų teisės Lietuvoje nebuvo pripažįstamos iki pat XX amžiaus pradžios, kol 1905 metais Didysis Vilniaus Seimas pripažino moterų ir vyrų lygybės principus ir paskelbė lygiateisių visuotinių rinkimų į Seimą principus, tačiau tik po daugiau nei amžiaus (t.y., 2009 m.) Lietuvos prezidentė pirmą kartą išrinkta moteris (Birmontienė, 2009). Iš pradžių toks vyrų ir moterų teisių lygybės konstatavimas atrodė prieštaraujantis visuomenėje nusistovėjusioms taisyklėms ir viešajai tvarkai, tačiau bėgant laikui vyro ir moters lygybės praktika tapo vis labiau suprantama ir priimtina. Remiantis stereotipais, pasitaiko nuomonių, kad tos pačios lyties asmenų santykiai yra prastesni už skirtingos lyties asmenų bei baiminamasi, kad besiplečianti santuokos koncepcija gali daryti įtakos jų vaikų pasirinkimui tapti homoseksualiais (Boies, 2014, p. 191). Šioje vietoje reikėtų atsižvelgti į

puikiai išsakytą profesoriaus dr. V. Mizaro mintį, jog „*demokratinėje valstybėje tam tikru laikotarpiu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciškai pateisinamu pagrindu, remiantis konstituciškai svarbiais tikslais, be kita ko, viešąja tvarka, diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, tarp jų ir teisės į privataus bei šeimos gyvenimo apsaugą. Juk ne paslaptis, kad kai kurie stereotipai neretai susiformuoja dėl tam tikro nepažinimo ar nepakankamo pažinimo, dėl ilgą laiką egzistavusio tam tikro reiškinio sunorminimo. Bet tai, kad žmonės tam tikrą reiškinį sunormina, t.y., savo supratimu laiko normaliu dalyku, dar nereiškia, jog kitas egzistuojantis reiškinys ar savybės savaime tampa kokiomis nors nenormaliomis. Taip yra ir kalbant apie neigiamą požiūrį į homoseksualius asmenis“ (Mizaras, 2020). Taigi, visuomenėje yra nusistovėjusi tradicinės šeimos, t.y., vyro ir moters samprata ir didžioji dalis nepalaikančių tos pačios lyties asmenų santuokos (ar kitokios santykių formos) įtvirtinimo Lietuvos Respublikos įstatymuose savo poziciją grindžia būtent tuo, jog tradicinė šeima yra visuomenės pamatas, ateitis bei būtina sąlyga siekiant užtikrinti valstybės egzistavimą. Autoriaus nuomone, teisę galima suvokti kaip gyvą organizmą, saugantį žmonių bendruomenės pamatines vertybes ir užtikrinantį darnų visuomenės egzistavimą (atviros, teisingos bei darnios visuomenės siekis bei prigimtinės žmogaus teisės laisvai gyventi valstybėje įtvirtintos ir LR Konstitucijos preambulėje), todėl suvokimas, kas yra tikra, įprasta ir normalu gali kisti. Tačiau svarbu įvertinti, kad kintančios teisės normos neapribotų kitų asmenų teisių bei derėtų su besikeičiančia visuomenės santvarka.*

Dėl nuomonių, vyraujančių tarp Lietuvos gyventojų, gausos nėra lengva sutarti dėl teisinio tos pačios lyties asmenų santuokos ar kitokios bendro gyvenimo formos reguliavimo. Kaip bus matyti iš tolimesnės analizės, šio metu Lietuvoje esantis reguliavimas neužtikrina vienalyčių porų teisinės apsaugos - užsienyje santuoką sudariusios ir į Lietuvą atvykusios tos pačios lyties poros neįgyja teisių ir pareigų, kurias joms suteikė santuokos sudarymo valstybės teisė. Atsižvelgiant į tai, šioje magistro darbo dalyje toliau analizuojamos kliūtys, su kuriomis susiduria tos pačios lyties asmenų poros, kurios naudodamasis ES laisvo judėjimo teisėmis, keliauja tarp ES valstybių narių. Kadangi ES laisvo judėjimo teisės suteikiamos tik valstybių narių piliečiams ir jų šeimos nariams, šiame tyrime daugiausia dėmesio bus skiriama tos pačios lyties šeimų, kurias sudaro bent vienas valstybės narės pilietis, padėčiai.

1.1. Problemos, su kuriomis susiduria vienalytės šeimos keliaudamos Europos Sąjungoje

Kaip bus matyti tolesnėje šio darbo dalyje, pagrindinė problema, su kuria susiduria tos pačios lyties šeimos judėdamos tarp ES valstybių narių, yra tai, kad nacionaliniai įstatymai (tame tarpe ir Lietuvos) bei kiti teisės aktai neužtikrina tos pačios lyties porų teisinės apsaugos. Tos pačios lyties asmenų santuokos įteisinimo klausimas priklauso nacionalinei valstybių narių kompetencijai (LR Seimo kanceliarija, 2020), todėl ES negali priimti teisės aktų, įpareigojančių visas ES valstybes nars teisėtai pripažinti vienalyčių šeimos narių ryšius savo šalies teritorijoje situacijose, kadangi tai nėra tiesiogiai susiję su ES teise.

Tos pačios lyties šeimos, norėdamos naudotis savo teise laisvai judėti tarp ES valstybių narių, susiduria su skirtingu valstybių narių nacionalinės teisės reguliavimu, jų santuokų pripažinimo klausimu. Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus duomenimis - „*20 ES valstybių narių teisės aktais reguliuoja tos pačios lyties ir / ar skirtingų lyčių asmenų registruotos partnerystės santykius*“, „*13 ES valstybių narių teisę sudaryti santuokas turi taip pat ir tos pačios lyties asmenys*“, „*15 ES valstybių narių yra suteikusios įvaikinimo teisę tos pačios lyties asmenims*“. Taigi, valstybės narės pagal ES teisę nėra įpareigosotos leisti ar pripažinti tos pačios lyties asmenų partnerystę ar santuoką, o ES neturi kompetencijos priimti teisės aktų, įpareigojančių ES valstybes vienodai reguliuoti vienalyčių šeimų teisinius ryšius savo teritorijoje.

Dėl skirtingų nacionalinės teisės aktų bei ES kompetencijos stokos šiuo klausimu, kai kurios valstybės narės atsisako pripažinti kitoje valstybėje teisėtai sudarytas tos pačios lyties santuokas šeimos susijungimo pagrindu. Tiek LR įstatymai, tiek ES teisė, šeimos susijungimo atveju suteikia teisę laisvai judėti ir gyventi ES valstybėse.¹ Kalbant ES mastu - jos piliečiai, remdamiesi ES teise, turi teisę reikalauti iš valstybės narės, į kurią jie atvyksta, suteikti teisę jų sutuoktiniui, registruotam partneriui arba tam tikrais atvejais nesantuokiniam partneriui teisę gyventi šioje šalyje. Tačiau tos pačios lyties porų šeimos nariams, kurie nėra ES piliečiai, neretai atsisakoma tokią teisę suteikti šeimos susijungimo pagrindu, kadangi priimančiojoje valstybėje jų civilinis statusas bei santykiai nėra pripažįstami.

¹ Žr. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 5 d. ir 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB „Dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje“.

Vienas svarbesnių atvejų, kuomet valstybė narė atsisakė išduoti leidimą gyventi tos pačios lyties sutuoktiniui, nagrinėjamas ESTT 2018 birželio 5 d. Coman byloje (toliau - *Coman*). Ši atvejis paskatino Rumunijos teismą kreiptis į ESTT su tikslu išsiaiškinti sąvokos „sutuoktinis“ apimtį. Akivaizdu, kad jei minėtas Rumunijos pilietis būtų sudaręs santuoką su moterimi, šis klausimas apskritai nebūtų iškilęs. Kaip bus matyti tolesnėse magistro darbo dalyse, ESTT šioje byloje aiškiai nurodė, kad sąvoka „sutuoktinis“ apima ir tos pačios lyties sutuoktinius, siekiančius įgyvendinti savo teisę laisvai judėti ES teritorijoje. Svarbu pažymėti, kad ESTT sprendimas ne visose valstybėse narėse yra pilnai įgyvendintas, ir iki šiol pasitaiko atvejų, kai tos pačios lyties sutuoktiniams nėra suteikiamos visos santuokoje įgytos teisės. Pažymėtina, kad Lietuvoje 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinio Teismo nutarimu buvo įtvirtinta, jog migracijos tikslais šeimos nariu turime pripažinti ir tos pačios lyties sutuoktinį.

1.2. Tos pačios lyties poroms kylančios problemos lyginant su tradicinėmis šeimomis

Kaip jau buvo minėta, vienas iš pagrindinių tos pačios lyties porų tikslas yra sukurti šeiminius santykius, tačiau to pilnai įgyvendinti neleidžia ne tik Lietuvos teisės aktai, bet ir bažnyčia. Bažnyčios mokymo nuostatas bei argumentus vienalyčių porų sąjungų pripažinimo klausimu geriausiai atskleidžia Tikėjimo mokslo kongregacijos publikuotas veikalas „Pastabos dėl homoseksualių asmenų sąjungų teisinio pripažinimo projektų“. Jame teigiama, jog „*Bažnyčia moko, kad pagarba homoseksualiems asmenims jokių būdu negali akinti pritarti homoseksualiam elgesiui ar homoseksualiųjų sąjungų teisiniui pripažinimui*“, „*Teisiškai pripažinti ar su santuoka sulyginti homoseksualiąsias sąjungas reikštų ne tik pritarti iškrypusiam elgesiui ir, vadinasi, padaryti jį pavyzdžiu šiandienėje visuomenėje, bet ir aptemdyti pamatines vertybes, priklausančias bendrajam žmonijos paveldui*“ (Tikėjimo mokslo kongregacija, 2003). Tai rodo aiškia bažnyčios poziciją - ji akivaizdžiai nepalaiko tos pačios lyties sąjungų teisinio pripažinimo bei pasisako tik už tradicinę vyro ir moters santuoką.

Nepaisant to, ar tos pačios lyties asmenys susituokę, ar įtvirtinę savo santykius kita forma, dažnai atvejais jie yra traktuojami kitaip, nei skirtingos lyties poros, kurios gali pilnai įgyvendinti laisvo judėjimo ES teises. Priimančioji valstybė narė, į kurią atvykstama, dažnai atsisako atvykstančių tos pačios lyties porų santykius pripažinti įvairiuose teisiniuose santykiuose, tokiuose kaip pensija, draudimas, sveikatos priežiūra, bendraturčių

teisės ir kt.² Šių teisių (kurias įgyja skirtingos lyties poros) nesuteikimas tos pačios lyties poroms daugeliu atveju galimai laikytinas diskriminaciniu. Kaip bus matyti tolesnėse darbo dalyse, ESTT praktika rodo, jog valstybėms narėms nors ir pripažinus teises, kylančias iš tos pačios lyties santuokų tam tikrais klausimais, vis dėlto atsisakoma tai padaryti pilna apimtimi. Vieningos reguliacinės sistemos nebuvimas lemia menką vienalyčių porų santykių apsaugą, iš to kylančios problemos sprendžiamos ES lygmeniu. Tačiau bylų nagrinėjimas užtrunka ilgus metus, o teismas, priimdamas sprendimą, turi išlikti atsargus ir nepažeisti valstybių diskrecijos nustatyti tos pačios lyties asmenų santykių reguliavimą nacionaliniuose teisės aktuose. Tokia situacija lemia tai, kad vienalyčių porų santykių sureguliuavimo procesas vyksta pakankamai lėtai ir atsirandančios problemos nėra išsprendžiamos iš esmės.

Kalbant apie susituokusias tos pačios lyties poras ir jų tarpvalstybinį teisinį pripažinimą, reikėtų paminėti, kad šiuo metu EŽTT yra nagrinėjamos dvi bylos - *Handzlik Rosul ir Rosul prieš Lenkiją* bei *Formela ir Formela prieš Lenkiją*. Šiose bylose nagrinėjami užsienyje susituokusių tos pačios lyties porų skundai dėl Lenkijos valdžios institucijų atsisakymo įregistruoti jų santuoką Lenkijos registre. Atsisakymas motyvuojamas tuo, jog tai prieštarautų Lenkijos teisės principams bei nacionaliniams įstatymams. Taigi, ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėje Lenkijoje tos pačios lyties porų santuokos nėra pripažįstamos tokiais teisiniais pagrindais, kurie egzistuotų susituokusioms priešingos lyties poroms.

Iš to, kas paminėta matyti, kad skirtingose valstybėse narėse homoseksualios poros traktuojamos skirtingai, todėl atsiduria ne tik teisiškai, bet ir morališkai nepalankioje padėtyje. Tos pačios lyties poroms sunkiau ar neįmanoma gauti santuokos liudijimą valstybėje narėje, asmens pasą, ar įgyvendinti kitas teises, kurios būtų lengvai prieinamos skirtingos lyties poroms. Atsižvelgiant į susiklosčiusį reguliavimą, toliau magistro darbe bus nagrinėjama, kokia apimtimi dabartiniai ES įstatymai gali apsaugoti tos pačios lyties šeimas, kurios juda tarp ES valstybių narių naudodamosi ES laisvo judėjimo teisėmis. Kitaip tariant, ar ES teisė įpareigoja valstybę narę, į kurią atvyksta šeima, teisėtai pripažintų jos narių šeimyninius santykius nepriklausomai nuo to, ar tokie santykiai yra įteisinti tos valstybės teritorijoje.

² Žr. pvz. Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos - *Karnerv prieš Austriją*, 2003 m. Liepos 24 d.; *Kozak prieš Lenkiją*, 2010 m. kovo 2 d.; *P.B. ir J.S. prieš Austriją*, 2010 m. Liepos 22 d.; *J. M. prieš Angliją*, 2010 m. rugsėjo 28 d.

2. EUROPOS TEISĖS AKTAI, REGULIUOJANTYS TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTYKIUS

2.1. Teisė laisvai judėti šeimos susijungimo pagrindu

ES piliečių laisvo judėjimo teisės šeimos susijungimo pagrindu yra nustatytos Direktyvoje „Dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje“ (toliau - Direktyva). Direktyvos 3 str. yra išaiškinta, kokie asmenys gali pasinaudoti Direktyvoje suteikiamomis laisvo judėjimo teisėmis. Visų pirma nustatyta, jog ši teisė yra suteikiama visiems Sąjungos piliečiams ir jų šeimos nariams, kurie yra apibrėžti Direktyvos 2 str. 2 d.:

a) *sutuoktinis;*

b) *partneris, su kuriuo Sąjungos pilietis sudarė registruotą partnerystę, remiantis valstybės narės teisės aktais, jei priimančioji valstybė narė traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai ir laikantis atitinkamuose priimančiosios valstybės narės teisės aktuose nustatytų reikalavimų;*

c) *piliečio ir sutuoktinio ar partnerio pagal b punkto apibrėžimą tiesioginiai palikuonys, kuriems nesukakę 21 metų amžiaus, arba išlaikytiniai.*

Svarbu atkreipti dėmesį, kad Direktyvoje yra išskiriama ir antra kategorija asmenų, kurie gali turėti tam tikrus šeimyninius santykius su ES piliečiu. Kaip nustatyta direktyvos 3 str. 2 d., laisvo judėjimo teisė yra suteikiama - „bet kokiems kitiems šeimos nariams, neatsižvelgiant į jų pilietybę, nepatenkantiems į 2 str. 2 d. apibrėžimą, kurie savo išvykimo šalyje yra išlaikomi ar veda bendrą namų ūkį su pirminę gyvenimo šalyje teisę turinčiu Sąjungos piliečiu arba dėl rimtų sveikatos priežasčių jiems būtina reikia asmeninės Sąjungos piliečio priežiūros“ bei „partneriams, su kuriais Sąjungos pilietis palaiko ilgalaikius santykius, jei jie tinkamai patvirtinami.“ Šios pastarosios kategorijos asmenų atžvilgiu priimančioji valstybė narė privalo tik „palengvinti“ šeimos narių atvykimą ir apsigyvenimą jos teritorijoje.

Taigi, Sąjungos piliečiui naudojantis laisvo judėjimo teisėmis, jis turi teisę keliauti su aukščiau išvardintais asmenimis. Skirtumas yra toks, kad santuokos bei tam tikrais registruotos partnerystės atvejais priimančioji valstybė narė pagal ES teisę privalo priimti minėtus asmenis į savo teritoriją ir suteikti jiems teisę gyventi netaikant nacionalinių migracijos reikalavimų. Tačiau asmenims, nurodytiems 3 str. 2 d. nėra užtikrinamas laisvas įvažiavimas į priimančiąją valstybę narę. Šių asmenų atžvilgiu priimančioji valstybė narė

atlieka išsamų santykių su Sąjungos piliečiu tyrimą ir nusprendžia, leisti ar uždrausti jiems atvykti bei apsigyventi valstybės teritorijoje (Europos Komisija, 2009). Direktyvos preambulės 6-oje konstatuojamojoje dalyje taip pat patikslinta, kad priimančioji valstybė narė nagrinėja neįtrauktų į šeimos narių apibrėžimą asmenų padėtį pagal savo teisės aktus ir nusprendžia, ar tokiems asmenims leidžiama įvažiuoti ir gyventi šalyje atsižvelgdama į jų santykį su ES piliečiu bei kitas aplinkybes, pvz., jų finansinį ar fizinį priklausomumą nuo ES piliečio. Šioje dalyje vėlgi matome, kad kompetencija spręsti dėl asmenų, kurie de facto gyvena šeimyninį gyvenimą, tačiau savo santykių tinkamai neįtvirtino pagal nacionalinius narės aktus, palikta už ES ribų.

2.2. ESTT kompetencija reguliuoti tos pačios lyties asmenų santykius

Europos Parlamento pateiktoje faktų apie Europos Sąjungą suvestinėje pažymėta, kad „*ES yra juridinis asmuo, turintis atskirą teisės sistemą, kuri skiriasi nuo tarptautinės teisės sistemos. Be to, ES teisės aktai turi tiesioginį ir netiesioginį poveikį valstybių narių teisės aktams ir tampa kiekvienos valstybės narės teisinės sistemos dalimi. Europos Sąjunga pati yra teisės šaltinis. Jos teisės sistema paprastai skirstoma į pirminę teisę, kurią sudaro Sutartys ir bendrieji teisės principai, Sutartimis pagrįstą antrinę teisę ir papildomą teisę*“ (Europos Parlamentas, 2021). Svarbu atkreipti dėmesį, kad teisės aktų hierarchija vyrauja ne tik tarp valstybinių teisės aktų, bet ir ES lygmeniu³. Teisės aktai turi neprieštarauti kitiems teisės aktams, esantiems aukštesnėje hierarchijoje. Tai reiškia, kad, pvz., direktyvos ir reglamentai turi atitikti bendruosius ES teisės principus, ES tarptautines sutartis bei pagrindinių teisių chartiją (*Ibid*, 2021).

Tai yra svarbu, kadangi pagal ES teisę valstybės narės neturi taikyti nacionalinių nuostatų, apribojančių ar pažeidžiančių tos pačios lyties asmenų teises, patenkančias į ES teisės taikymo sritį. Vienas iš tokių atvejų yra vienalytės šeimos naudojimas laisvo judėjimo teise. Reikėtų pabrėžti, kad vadovaujantis viršenybės principu, ES teisė tam tikrais atvejais turi viršenybę prieš nacionalinės teisės aktus, įskaitant ir konstitucines nuostatas. Dėl šios priežasties valstybės narės negali „pasislėpti“ už konstitucinio tos pačios lyties asmenų santuokos draudimo ar nesuderinamumo su viešosios tvarkos principais ir nesuteikti tos pačios lyties poroms laisvo judėjimo teisės ES.

³ Pažymėtina, kad LR Konstitucinis teismas nutarimuose ne kartą konstatavo, jog Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas supponuoja teisės aktų hierarchiją žr. pvz. KT 2010 vasario 12 d. nutarimas.

Atkreiptinas dėmesys, kad nors teisės aktų hierarchijoje ES teisės aktai ir yra aukščiau už nacionalinius teisės aktus, tačiau ES kompetencija yra ribota (Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, 2012, I antraštinė dalis). Su tos pačios lyties porų teisine apsauga susijusios problemos dažnai nepatenka į tas sritis, kurios priklauso išimtinai ES kompetencijai⁴. Atsižvelgiant į tai, ES negali priimti teisės aktų, pagal kuriuos visos ES valstybės narės privalėtų savo teritorijoje įteisinti tos pačios lyties porų santuokas. Tačiau, remiantis 4 SESV str., Sąjunga dalijasi kompetencija su valstybėmis narėmis vidaus rinkos bei socialinės politikos srityse, todėl ES gali reguliuoti kliūtis susijusias su laisvu tos pačios lyties porų judėjimu ES valstybių narių teritorijoje.⁵

Vis dėlto, teismuose nagrinėjant bylas, susijusias su vienalyčių porų laisvu judėjimu, susiduriama ne tik su vidaus rinkos bei socialinės politikos sritimi. Dėl šios priežasties pažymėtina, kad skirtingas sąvokos „santuokinis“ teisinis turinys pagal ES Piliečių direktyvą Lietuvos Respublikos Konstitucijos atžvilgiu nereiškia, kad Direktyva gali daryti įtaką aiškinant Lietuvos Konstitucijos nuostatas, nes tokiu atveju galėtų būti pažeistas Konstitucijos viršenybės principas (Šaltinytė, 2019).

2.3. Tos pačios lyties porų diskriminacijos draudimas

Šių dienų teisinę situaciją, susijusią su tos pačios lyties porų diskriminavimo problema, geriausiai iliustruoja ES teismuose nagrinėjamos bylos. *Coman* byloje ESTT pirmą kartą buvo paprašyta priimti sprendimą dėl Direktyvos 2004/38 aiškinimo bei galimybės tos pačios lyties poroms naudotis ES laisvo judėjimo teisėmis visose šalyse narėse⁶. Nepaisant pažangos, padarytos kai kuriuose ESTT sprendimuose, susijusiuose su tos pačios lyties porų teisių apsauga, ilgą laiką nebuvo jokių pirminių ES teisės aktų nuostatų, kuriomis būtų galima apsaugoti šių asmenų teises. Situacija pasikeitė 2009 m. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, kuri atnešė du svarbius pokyčius (Milašiūtė, 2010).

Pirmasis yra tai, kad Lisabonos sutartimi į SESV buvo įtraukta nauja nuostata – 10 str., kuriame įtvirtinta, jog „*nustatydama ir įgyvendindama savo politikos kryptis ir veiksmus, Sąjunga siekia kovoti su bet kokia diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos.*“ Tai ypatingai svarbu, nes ši nuostata įpareigoja ES ne tik teikti seksualinių mažumų teisių apsaugą, bet ir užtikrinti, kad ES vykdydama savo veiklą atsižvelgtų į jų teises (*Ibid.*).

⁴ Pvz. - Šeimos teisė.

⁵ Tos pačios lyties porų teisė laisvai judėti EU teritorijoje nagrinėta *Coman* byloje

⁶ Teismo sprendimas detaliau bus analizuojamas sekančioje darbo dalyje

Lisabonos sutartimi taip pat iš dalies pakeistas ES Sutarties 6 str., nurodant, kad „*Chartija turi tokią pat teisinę galią, kaip ir Sutartis*“, o tai reiškia, kad Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau - Chartija) yra teisiškai privaloma. Tai svarbu, nes Chartijos 21 str., *inter alia*, įtvirtintas bet kokios diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos draudimas.⁷ Be to, Chartijos 51 str. numato, kad ji taikoma visiems ES institucijų, įstaigų ir organų veiksams bei valstybėms narėms tais atvejais, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę.

Kalbant apie atskiras valstybes nares, galima pastebėti, kad teisminiai ginčai dažniausiai kyla iš valstybės narės civilinio kodekso nuostatų, pareiškėjams įrodinėjant, jog minėtas diskriminacijos draudimo principas reiškia, jog tos pačios lyties santuokos turėtų būti leidžiamos lygiai taip pat, kaip ir heteroseksualių asmenų. Praktika rodo, kad valstybių narių konstituciniai teismai dažniausiai atsisako imtis teisminės teisėkūros ir su tokiais argumentais nesutinka.⁸ Nepaisant to, yra ir išimčių, - Austrijos Konstitucinis Teismas nustatė, kad civilinio kodekso nuostata teigianti, jog santuoka yra sudaroma tarp skirtingos lyties asmenų yra nesuderinama su lygiateisiškumo principu, diskriminavimo draudimu bei prieštarauja Austrijos Konstitucijai (Austrijos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas, 2017). Šis teismo sprendimas davė pradžią tos pačios lyties porų santuokų įteisinimui valstybėje.

⁷ Chartijos 21 str. 1 d. nurodyta: „*Draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos.*“

⁸ Žr., pvz., Portugalijos KT sprendimas Nr. 359/2009; Italijos KT sprendimas Nr. 138/2010; Prancūzijos KT sprendimas Nr. 2010-92.

3. TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTUOKŲ PRIPAŽINIMO ASPEKTAI ESTT JURISPRUDENCIJOJE

Prieš analizuojant vienalyčių asmenų porų statusą nacionalinėje Lietuvos teisinėje sistemoje, svarbu atskleisti jai daromą ES įtaką. Autoriaus nuomone, siekiant išanalizuoti vienalyčių asmenų santuokų pripažinimo aspektus, yra privalu atsižvelgti į praktiką ir požiūrį, formuojamą ES apimtimi. Kaip jau buvo minėta, ES kompetencija yra riboto pobūdžio, tai atsispindi ir ESTT jurisprudencijoje. Dėl šios priežasties ESTT, nagrinėdamas daugybę bylų, susijusių su vienalyčių porų padėtimi, nediršo išsiplėsti bei nubrėžti aiškios ribos ir pasisakė tik ta apimtimi, kiek tai susiję su laisvo judėjimo ES įgyvendinimo teise.

Laisvas judėjimas pagal ES teisę užtikrinamas ir suteikiamas ES piliečiui ir jo šeimos nariui, kuriuo laikomas - sutuoktinis, partneris (kuomet tenkinamos tam tikros sąlygos), tiesioginiai palikuonys, etc. (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2004). Taigi remiantis tokia Direktyvos formuluote darytina išvada, jog ES laisvo judėjimo teisė sutuoktiniams yra suteikiama, kai bent vienas iš sutuoktinių yra ES pilietis, o kitas asmuo - iš trečiosios šalies. Šioje magistro darbo dalyje bus nagrinėjamas reguliavimas, kai santuoką yra sudarę vienalyčiai asmenys ir vienas iš jų yra ES pilietis, o kitas ne. Tais atvejais, kai abu sutuoktiniai yra ES valstybių narių piliečiai, jie naudojami laisvo judėjimo teise nepriklausomai nuo to, ar yra susituokę ar ne, todėl ši santuokos pagrindu suteikiama laisvo judėjimo teisė – jiems nėra aktuali. Priešingai, jeigu nei vienas iš sutuoktinių nėra ES pilietis, nepriklausomai nuo jų santuokos pripažinimo, jiems laisvo judėjimo Europos sąjungoje teisė nebus suteikiama. Tokių asmenų padėtis yra sureguliuota nacionaliniuose migracijos įstatymuose, kuriuose turėtų būti užkertamas kelias bet kokioms asmenų atvykimo ir apsigyvenimo kliūtims, kuriuos prieštarauja Europos Žmogaus Teisių Konvencijai. EŽTT praktika bus aptariama kitoje darbo dalyje.

3.1. Valstybėms narėms kylantys reikalavimai, atsižvelgiant į ESTT jurisprudenciją

Laisvo judėjimo teisė sutuoktiniui iš trečiosios šalies pirmą kartą ES suteikta 1964 metais, kuomet asmuo siekė persikelti dirbti į kitą šalį kartu su savo sutuoktiniu iš trečiosios valstybės (Guild, 2002). Praėjus daugiau nei penkiasdešimčiai metų, 2018 metais, ESTT išplečia šios teisės taikymą *Coman* byloje, suteikdamas ją tos pačios lyties sutuoktiniams. Ši byla tampa dideliu žingsniu pirmyn užsienyje sudarytų santuokų pripažinimo ES

valstybėse narėse kontekste, taip pat ir apibrėžiant „sutuoktinių“ sąvoką (Laurinčiukaitė, 2019). Klausimas dėl to, kas gi turėtų būti laikomi „sutuoktiniais“ Europos Sąjungos lygmenyje pirmą kartą iškeliamas 2001 m., kai konstatuojama, jog sutuoktiniais Sąjungoje laikomi tik skirtingos lyties asmenys (ES Teisingumo Teismas, 2001 m. gegužės 31 d., sprendimas).

2004 m. priimama 2004/38/EB direktyva, kuri užtikrina laisvą Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių judėjimą Europos Sąjungoje teritorijoje. Kaip jau buvo minėta antroje magistro darbo dalyje, Direktyvoje vartojama sąvoka „sutuoktinis“, įeinanti į sąvoką „šeimos narys“ nebuvo aiškiai apibrėžta, todėl liko neaišku, ar šioje Direktyvoje vartojama sąvoka „sutuoktinis“ apima tik skirtingos lyties asmenų sudarytas santuokas ar ir vienalyčių.

2018 metais viskas kardinaliai pasikeičia, kai ESTT paskelbia sprendimą *Coman* byloje. Nagrinėtoje byloje Adrianas Comanas, Rumunijos pilietis, dirbdamas Belgijoje susituokė su Klaburnu Hamiltonu, Jungtinių Amerikos valstijų piliečiu (santuoką tarp tos pačios lyties asmenų Belgijoje leidžiama sudaryti nuo 2010 metų). Po santuokos sudarymo pora persikėlė gyventi į Rumuniją, tačiau K. Hamiltonui Rumunijos generalinė migracijos tarnyba nesuteikė leidimo gyventi Rumunijoje. Priimančiosios valstybės pirmosios instancijos teismas taip pat atsisakė suteikti teisę gyventi valstybėje motyvuodamas tuo, jog pagal Rumunijos teisę pareiškėjai nėra laikomi sutuoktiniais. Byla buvo perduota Rumunijos Konstituciniam Teismui, kuris ESTT pateikė prejudicinius klausimus. Iš jų ESTT pasisakė dėl dviejų: Direktyvoje 2004/38 vartojamos „sutuoktinio“ sąvokos išaiškinimo, t.y., ar ši sąvoka apima tos pačios lyties sutuoktinius ir ar valstybė narė privalo asmeniui iš trečiosios šalies, susituokusiam su valstybės narės piliečiu, suteikti teisę apsigyventi valstybės narės teritorijoje, t.y., pripažinti jų santuoką laivo judėjimo teisės užtikrinimo tikslais (*Coman*, 2018, par. 17).

Teismas byloje pirmiausia nurodė, jog šioje situacijoje sutuoktiniai negalėjo remtis 2004/38/EB direktyva ir joje garantuojama laisvo judėjimo teise, nes tokia direktyva taikoma „*visiems Sąjungos piliečiams, kurie atvyksta į kitą nei jų pilietybės valstybę narę*“, o Comanas buvo Rumunijos pilietis. Tačiau, nors direktyva netaikytina, sutuoktiniai galėjo remtis SESV 21 str. 1 d., kur įtvirtinta kiekvieno Sąjungos piliečio teisė į laisvą judėjimą Europos sąjungos teritorijoje ir direktyvos nuostatos SESV 21 str. taikomos pagal analogiją (*Coman*, 2018, par. 23).

Teismas, pasisakydamas dėl direktyvoje naudojamos sąvokos „sutuoktinis“, nurodė, jog sąvoka „sutuoktinis“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2004/38, yra neutrali

lyties atžvilgiu ir gali apimti tos pačios lyties, kaip ir atitinkamas Sąjungos pilietis, sutuoktinį (Coman, 2018, par. 35). Taip pat teismas pažymėjo, jog direktyvoje į šeimos nario apibrėžimą įeina ne tik sutuoktinis, bet ir partneris, sudaręs registruotą partnerystę, tačiau tik tokiu atveju, jeigu valstybės narės teisėje tokia partnerystė yra traktuojama kaip lygiavertė santuokai (Coman, 2018, par. 36). Taigi, remiantis tokia nuostata, Rumunija neprivalėtų pripažinti sudarytos registruotos partnerystės, nes Rumunijoje (kaip ir Lietuvoje) nėra teisės normų, numatančių, jog registruotą partnerystę reikia laikyti lygiavertę santuokai. Tuo tarpu kalbant apie „sutuoktinio“ sąvoką, nuorodos į nacionalinę valstybių teisę nėra, todėl Rumunija negali atsisakyti pripažinti kitoje valstybėje narėje sudarytos tos pačios lyties asmenų santuokos nepaisant to, jog valstybės narės (tame tarpe ir Rumunija ar Lietuva) pagal ES teisę turi diskrecijos laisvę pačios spręsti - leisti tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką ar ne.

Kaip jau buvo minėta, Sąjungos kompetencijos ribotumas pasižymi tuo, kad ES negali kištis į nacionalinę valstybių narių šeimos teisę, tačiau įgyvendindamos savo kompetenciją, valstybės narės turi laikytis ES nustatytų taisyklių. Taigi, ESTT sprendimas Coman byloje ir santuokų pripažinimo taisyklių nustatymas valstybėms narėms yra pagrįstas, nes priešingu atveju „toks atsisakymas lemtų tai, kad iš minėto Sąjungos piliečio būtų atimta galimybė kartu su sutuoktiniu grįžti į jo pilietybės valstybę narę“ (Coman, 2018, par. 40). Taip pat, Teisingumo Teismo teigimu, toks kitoje valstybėje sudarytos santuokos pripažinimas „nepažeidžia nacionalinėje teisėje apibrėžto santuokos instituto“ (Coman, 2018, par. 45), nes tai nereiškia įpareigojimo valstybei narei į savo nacionalinius teisės aktus įtraukti vienalyčių asmenų santuokas, ko ES, vadovaujantis nustatytais kompetencijos ribomis, padaryti negalėtų.

Atkreiptinas dėmesys, jog šiame sprendime teismas neanalizavo diskriminacijos, lygybės aspektų, nepaisant to, jog ir 2004/38 direktyvoje ir Rumunijos teismo sprendimuose diskriminacijos klausimas yra keliamas. Priešingai - teismas savo sprendimą grindė tik laisvo judėjimo ES principu. Dėl to klausimas, ar Rumunijai pripažįstant skirtingų lyčių asmenų kitoje valstybėje narėje sudarytas santuokas, tačiau nepripažįstant tokiu pat būdu sudarytų vienalyčių santuokų, nėra pažeidžiamos ES piliečio teisės būti laisvam nuo diskriminacijos dėl lytinės orientacijos liko neatsakytas.

Taip pat pastebėtina, jog teismas šiame sprendime vengė cituoti ir labai susijusio 2015 m. EŽTT sprendimo byloje *Oliari ir kt. prieš Italiją* (toliau - *Oliari*), kuriame buvo konstatuota, jog Italija į santuokos institutą gali neįtraukti tos pačios lyties asmenų, tačiau privalo užtikrinti specialų vienalyčių asmenų sąjungos reguliavimą, kuris nebūtų laikomas

santuoka, t.y., nurodė pareigą valstybei numatyti teisinį reguliavimą, užtikrinantį tinkamą tos pačios lyties porų teisinę apsaugą (Teismų praktikos departamentas, 2017, p. 16). Autoriaus nuomone, nesiremdamas šia byla teismas siekė išvengti konstatavimo, jog šiuo atveju Rumunija taip pat privalo užtikrinti specialų vienalyčių porų, kurios siekia įgyvendinti laisvo judėjimo teisę, santykių reguliavimą.

Priešingai nei teismas, generalinis advokatas Wathelet nevensgė pasisakyti dėl tokių porų diskriminavimo aspekto. Advokatas 2018 m. sausio 11 d. išvadoje pažymėjo, jog „Jeigu sąvoka „sutuoktinis“ būtų apibrėžiama apsiribojant heteroseksualių asmenų santuoka, tai neišvengiamai lemtų seksualine orientacija grindžiamos diskriminacijos situacijas“ (Wathelet, 2018, par. 75). Jis taip pat nurodė, jog atsisakymo tenkinti asmens, susituokusio su tos pačios lyties ES piliečiu, prašymą negalima grįsti vien seksualine orientacija, nes tokiu atveju būtų pažeidžiami Chartijos 7 ir 21 str. (Wathelet, 2018, par. 98).

Taigi, *Coman* byla yra svarbi, nes joje pirmą kartą buvo išplėsta „sutuoktinio“ bei „santuokos“ sąvoka, įtraukiant tos pačios lyties asmenis. Nepaisant to, svarbu pažymėti, jog sprendimas vis tik yra ribotas. Teismas kelis kartus pakartoja, jog Rumunija yra įpareigojama pripažinti vienalyčių asmenų santuoką tik dėl vieno tikslo, ir tas tikslas yra suteikti trečiosios šalies piliečiui išvestinę teisę gyventi valstybėje narėje (Mizaras, 2018). Po šio sprendimo Rumunijos Konstitucinis Teismas pasisakė, jog vienalyčių asmenų santuokos Rumunijoje nebus pripažįstamos, kadangi tai prieštarauja Rumunijos teisei, tačiau vienalyčiams sutuoktiniams bus suteikiama teisė gyventi Rumunijos teritorijoje (Brodeala, 2018).⁹ Galima teigti, jog toks teismo pasisakymas neprieštarauja sprendimui *Coman* byloje, nes minėtame sprendime nėra ESTT reikalavimo, jog Rumunija pripažintų tos pačios lyties asmenų santuoką siekiant užtikrinti kitas sutuoktiniams įstatymo teikiamas teises (pvz.: socialinės apsaugos, paveldėjimo, pilietybės, lankymo ligoninėse ir kt.).

Taigi, valstybės, kurių teisinėje sistemoje nėra sureguliuotos tos pačios lyties asmenų santuokos, neturi teisės riboti tos pačios lyties sutuoktinio teisės apsigyventi jų teritorijoje, t.y., tokių santuokų nepripažįstanti valstybė narė negali remtis savo nacionaline teise priimant sprendimą dėl trečiosios šalies piliečio išvestinės teisės gyventi valstybėje. Tad šalys turi pareigą pripažinti tos pačios lyties asmenų kitoje valstybėje narėje teisėtai sudarytą santuoką, tačiau tik išvestinės teisės gyventi šalyje apimtimi. Toks reguliavimas

⁹ <http://ohrh.law.ox.ac.uk/paying-lip-service-to-the-cjeu-the-unsurprising-decision-of-the-constitutional-court-of-romania-in-the-coman-case/>

išvengia skirtingos judėjimo laisvės apimties atskirose valstybėse narėse, kuris kitu atveju priklausytų nuo valstybių nacionalinės teisės nuostatų.

Svarbu pažymėti, jog ESTT suformuluota pareiga ribotai pripažinti tos pačios lyties asmenų santuokas nepažeidžia valstybės narės nacionalinio savitumo ir nekelia grėsmės viešajai tvarkai (Mizaras, 2018). Prof. V. Mizaro nuomone „*viešosios tvarkos pažeidimo nėra ir dėl to, kad žmogaus teisių apsauga ir žmogaus orumo gerbimas (šėimos gyvenimas yra asmens privataus gyvenimo dalis ir labai svarbi oraus gyvenimo dalis) yra vienas iš pagrindinių teisinės demokratinės valstybės tikslų. Ir, būtent, žmogaus orumo gerbimas ir valstybės valdžios institucijų tarnavimas žmogui turi būti aukščiausia teisinė vertybė. Jos nepaisymas galėtų prieštarauti viešajai tvarkai, o ne kokių nors abstrakčių institutų ar kategorijų paisymas.*“ (Ibid, 2018). Atsižvelgiant į tai, ši byla galėtų būti tam tikru postūmiu politikams sureguliuoti tos pačios lyties asmenų šeimų teisinius santykius, kadangi, kaip ir tradicinės šėimos, jos turi lūkesčius įgyti bei įgyvendinti ir kitas sutuoktinių teises, pareigas, saugumą, teisinį apibrėžtumą.

Šio sprendimo reikšmė Lietuvai ta, jog migracijos tikslais šėimos nariu turime pripažinti ir tos pačios lyties sutuoktinį. Tikėtina, kad vienalyčių porų lūkesčiai, turėti vienodas teises ir pareigas, kaip ir tradicinės šėimos, didės. Tik taip gali būti užtikrintas vienalyčių porų šėimose gyvenančių asmenų saugumas, teisinis apibrėžtumas, Konstitucijoje įtvirtinto lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principo laikymasis bei Lietuvos ir tarptautinės teisės darna (Mizaras, 2018)

3.2. Tos pačios lyties tėvų ir vaikų santykių pripažinimo problematika ES

Siekiant atskleisti tos pačios lyties santuokų, sudarytų užsienio valstybėse, nepripažinimo problematiką, reikėtų aptarti ir dar vieną situaciją, kuri kilo Bulgarijos institucijoms atsisakius išduoti vaikui gimimo liudijimą dėl to, kad registro duomenimis nurodytos 2 vaiko motinos (Prašymas priimti prejudicinį sprendimą, 2020). Vaiko gimimas buvo patvirtintas ispanišku gimimo liudijimu, pagal kurį viena vaiko motina yra Jungtinės Karalystės pilietė, o kita Bulgarijos pilietė. Abi moterys sudariusios santuoką Jungtinėje karalystėje, atsisakė nurodyti, kuri motina yra biologinė. Bulgarijos institucija, atsisakydama išduoti gimimo liudijimą rėmėsi tuo, kad vienos lyties santuokos Bulgarijoje yra neleidžiamos, todėl įrašas, kuriame nurodytos 2 vaiko motinos, prieštarautų viešajai tvarkai (Prašymas priimti prejudicinį sprendimą, 2020, par. 8).

Prašyme priimti prejudicinį sprendimą nurodoma, kad nors ir šeimos teisės klausimai priklauso valstybių narių kompetencijai, tačiau šioje byloje nagrinėjamos teisės susijusios ir su laisvu asmenų judėjimu bei apsigyvenimu valstybių narių teritorijoje, kurios saugomos ES apimtimi (Prašymas priimti prejudicinį sprendimą, 2020, par. 12). Dėl šių aplinkybių atsiranda pagrindas remtis SESV 21 str. įtvirtinta teise laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje, šiuo atveju Bulgarijos Respublikoje patvirtinti dukters gimimą išduodant jai bulgarišką gimimo liudijimą, kuriame būtų nurodyti tie patys duomenys kaip ispaniškame vaiko gimimo liudijime. Galima teigti, kad Bulgarijos institucijų veiksmai riboja vaiko, kaip ES piliečio, teises išsiimti asmens tapatybės dokumentą, kadangi jis išduodamas tik pateiktus bulgarišką gimimo liudijimą. Pažymėtina, kad skirtingai nei *Coman* byloje, klausimai keliami ne tam, kad būtų pripažinta kitoje valstybėje narėje sudaryta tos pačios lyties asmenų santuoka siekiant suteikti išvestinę teisę trečiosios šalies piliečiui apsigyventi šalyje, o tam, kad patvirtinti vaiko kilmę. Svarbu atkreipti dėmesį, kad viena vaiko motina yra Jungtinės Karalystės pilietė, todėl jei vaikui būtų suteikta Jungtinės Karalystės pilietybė, dėl „Brexit“o“ teisinių pasekmių jis negalėtų įgyti ES pilietybės (Prašymas priimti prejudicinį sprendimą, 2020, par. 15).

Pagrindinis klausimas į kurį turėtų atsakyti ESTT šioje byloje yra tai ar ES teisės aktai įpareigoja valstybę narę pripažinti kitoje valstybėje sudarytą tos pačios lyties santuoką išduodant vaiko gimimo liudijimą, ar valstybės narės gali laisvai nustatyti tėvystę pagal savo nacionalinę teisę (tokiu atveju būtų pripažinta tik biologinė vaiko motina). Nepaisant to, reikėtų įvertinti ir kitus aspektus, kurie darytų įtaką nagrinėjamoje situacijoje.

Visų pirma, jeigu Bulgarijos pilietė nėra vaiko biologinė motina arba ji nenori pripažinti motinystės pagal Bulgarijos įstatymus, tai vaikas negali automatiškai įgyti Bulgarijos pilietybės (Kokott, 2021, par. 37). Generalinė advokatė taip pat pažymėjo, jog net ir tokiu atveju jei vaikas nebūtų laikomas ES piliečiu dėl jo biologinio ryšio su motina, situacija vis tiek patenka į ES teisės apimtį, nes vaiko kilmė gali būti nustatyta ir santuokos pagrindu. Jeigu ESTT vertinimu, Bulgarija privalėtų pripažinti kitoje valstybėje sudarytą tos pačios lyties santuoką siekiant gauti vaiko gimimo liudijimą, tai klausimas dėl vaiko biologinės motinos nebektų reikšmės ir Bulgarijos institucijos bet kuriuo atveju turėtų įregistruoti abi sutuoktines vaiko motinomis. Taigi, kaip jau buvo minėta, iš ES teisės kylančios normos taikomos tik ES piliečiams, todėl jeigu vaikas neįgyja Bulgarijos pilietybės jam laisvos judėjimo teisės nėra užtikrinamos. Vis dėlto, Bulgarijos institucijoms atsisakius išduoti vaikui gimimo liudijimą tokį, koks buvo išduotas Ispanijoje, suponuojama motinos, kaip Bulgarijos pilietės, teisės laisvai judėti ir apsigyventi ES su savo šeima

ribojimą (Kokott, 2021, par. 67). Autoriaus nuomone, problema kylanti šioje byloje susijusi ne tik su laisvu asmenų judėjimu, tačiau ir su šios teisės įgyvendinimu. Jeigu ESTT įpareigotų Bulgariją patenkinti pareiškėjos prašymą įregistruoti abi sutuoktines kaip vaiko motinas, tai iš esmės reikštų ne tik laisvo judėjimo teisės suteikimą, bet ir tėvystės pripažinimą šeimos teisės prasme. Viena vertus, tokia ES intervencija galimai darytų įtaką Bulgarijos nacionaliniam savitumui bei pažeistų ES kompetencijos ribas, tačiau iš kitos pusės galima pagrįstai teigti, kad kitų šeimos gyvenimo formų teisinis pripažinimas neturės jokio neigiamo poveikio tradicinės šeimos sampratai, kurią Bulgarija siekia apsaugoti (Kokott, 2021, par. 107).

Jeigu Bulgarijos pilietė būtų pripažinta kaip vaiko motina, tai vaikas automatiškai įgytų Bulgarijos pilietybę pagal nacionalinius įstatymus (Kokott, 2021, par. 37). Tokiu atveju nekiltų nesklandumų išduodant tapatybės ar kitus dokumentus remiantis direktyvos 2004/38 4 str. 3 d. ir Rumunija turėtų pripažinti šeimos ryšius su abiem motinomis pagal direktyvos 2 str. 2 d. d) punktą.

Šioje byloje svarbu atskleisti ir nediskriminavimo principo laikymąsi, kuris kyla iš ES sutarties 2 str. Akivaizdu, kad motinystės teisių suteikimas tik vienai sutuoktinei skiriasi nuo tradicinei šeimai suteikiamų teisių. Vis dėlto, reikėtų įvertinti tai, kad skirtingai nei biologinės vaiko motinos vyro, biologinės motinos žmonos atžvilgiu neatsiranda faktinio pagrindo teisinei prezumpcijai, kad vaikas yra biologinės motinos žmonos palikuonis (Kokott, 2021, par. 122). Dėl šios priežasties situacija yra skirtinga ir negali būti pripažįstama kaip diskriminuojanti biologinės motinos žmoną. Svarbu paminėti, kad toks vertinimas neužkertą galimybės naudotis laisvo asmenų judėjimo teisėmis šeimos pagrindu ir atitinka ESTT formuojamą praktiką. Ši teiginį pagrindžia ir generalinės advokatės teikiami pasiūlymai ES, kad neatsižvelgiant į tai ar valstybės narės pilietis yra biologinė motina ar ne, valstybė narė negali atsisakyti pripažinti šeimos santykių, nustatytų kitos valstybės narės išduotame gimimo liudijime (Kokott, 2021, par. 170).

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, šioje byloje susikerta nacionalinės bei tarptautinės teisės kompetencija. Pažymėtina, kad giminą problema analizuota *Coman* byloje, kurioje ESTT nusprendė, kad pareiga pripažinti tos pačios lyties asmenų santuokas, sudarytas kitoje valstybėje narėje pagal tos valstybės įstatymus, siekiant suteikti išvestinę teisę apsigyventi trečiajam asmeniui, nepakenkia santuokos institutui, kuris priklauso išimtinai valstybių narių kompetencijai. Kaip jau buvo minėta, santuokos pripažinimas, siekiant suteikti teisę gyventi šalyje nereikalauja, kad valstybė narė savo nacionalinėje teisėje numatytų santuokos sudarymą tarp tos pačios lyties asmenų, todėl valstybės narės

nacionalinis savitumas šio atveju nėra pažeidžiamas. Tačiau, generalinės advokatės J. Kokott nuomone, rėmimasis nacionaliniu savitumu gali pateisinti atsisakymą pripažinti vaiko tėvystę pagal ispanišką gimimo liudijimą, nes vaiko tėvystė nustatoma pagal nacionalinius teisės aktus (Kokott, 2021, par. 133). Vis gi, generalinė advokatė pasiūlymuose nurodo, kad šioje situacijoje vaikui, kaip ES piliečiui, turi būti išduodami dokumentai, kuriuose nurodomos abi jo motinos (Kokott, 2021, par. 170). Autoriaus nuomone, ESTT sprendimas bus dar vienas svarbus žingsnis siekiant užtikrinti tos pačios lyties asmenų teises ES apimtimi. Reikėtų nepamiršti, kad kiekvienos valstybės narės politinė ir visuomeninė šeimos koncepcija skirtinga, todėl atsakant į konfrontuojančius klausimus ESTT turėtų atsižvelgti į konkrečios valstybės nacionalinius teisės aktus.

3.3. ESTT neišspręsti klausimai

Remiantis aukščiau išdėstytu, *Coman* byloje nepasisakoma dėl vienalyčių asmenų, gyvenančių valstybės viduje teisinės padėties, t.y., atvejų, kai asmenys nesiekia persikelti gyventi į kitą valstybę narę. Atvejais, kai poros nesinaudoja laisvo judėjimo ES teise ir gyvena valstybėje narėje, kurios pilietis yra vienas iš sutuoktinių, ir ta valstybė narė nėra įteisinsi tos pačios lyties porų santuokos - ES teisė padėti negali. Ypatingai komplikauta situacija susidaro valstybėse narėse, kurių nacionalinė teisė nenumato nei vienalyčių asmenų santuokos, nei partnerystės, nei kitokios asmenų sąjungos galimybių. Tokia situacija yra ir Lietuvoje. Siekiant įgyvendinti minėtą ESTT sprendimą, iškyla klausimas dėl tokių atvykusių ir siekiančių apsigyventi kitoje valstybėje narėje asmenų teisinės padėties - kuo jie bus laikomi, jeigu valstybė narė nėra numačiusi jokios tos pačios lyties asmenų sąjungos. Autoriaus nuomone, nors ir suteikus leidimą vienalytėms poroms gyventi šalyje, jos vis tiek atsiduria teisniame vakuume, kadangi jų sąjunga nėra apibrėžiama jokiais teisės aktais.

Taigi, nors byloje nebuvo pasisakyta dėl daugybės kitų aktualių klausimų, reikia paminėti, jog tokios poros probleminius klausimus gali spręsti remiantis ir EŽTT formuojama praktika, remdamiesi Europos Žmogaus Teisių Konvencijos jiems suteikiama apsauga. Tokių bylų vis daugėja, nes asmenys, kuriems valstybė narė nesudaro galimybės jokia (nei santuokos, nei registruotos partnerystės) forma įteisinti savo santykių, gali kreiptis į EŽTT ir remdamiesi jau minėtu *Oliari* sprendimu, siekti teisių užtikrinimo (Guliakaitė, 2019).

Taip pat, autoriaus nuomone, svarbu išskirti dar vieną problemą, kuri ypač aktuali Lietuvai, nes mūsų šalyje nėra numatyta jokia vienalyčių asmenų santuokos apsauga. *Coman* sprendimu ESTT siekė užtikrinti, kad kiekvienas ES pilietis ir jo šeimos narys galėtų nevaržomai naudotis laisvo asmenų judėjimo teise, tačiau iškyla klausimas – ar vienalytės poros visgi norės naudotis tokia ES suteikiama judėjimo teise, jeigu tam tikroje valstybėje narėje jų santuoka bei kitos iš santuokos instituto kylančios teisės nebus užtikrinamos? Atsakant į šį klausimą, vertėtų prisiminti dar vieną ESTT sprendimą, kuriame dar 1995 m. valstybėms narėms buvo uždrausta taikyti nacionalinius teisės aktus, draudžiančius sportininkui pasinaudoti laisvo judėjimo teise bei riboja ES sportininkų dalyvavimą varžybose (Grigaitis, 2006). Teismo teigimu, „*nuostatos, trukdančios valstybės narės piliečiui arba atgrasančios jį išvykti iš savo kilmės šalies įgyvendinant savo teisę į judėjimo laisvę, yra šios laisvės kliūtys, net jeigu jos taikomos neatsižvelgiant į atitinkamų darbuotojų pilietybę*“ (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, 1995, par. 96). Atsižvelgiant į tai, negali likti abejonių, jog santuokos nepripažinimas, ar galimybės įteisinti santykius sutuoktiniams nesuteikimas, trukdytų ar atgrasytų ES piliečius naudotis laisvo judėjimo teise.

Autoriaus nuomone, valstybei nepripažįstant vienalyčių asmenų santuokų, atsiranda daugybė ribojimų naudotis mokesčių, socialinės apsaugos, pensijų, paveldėjimo institutų teikiamomis privilegijomis, dėl kurių sutuoktiniai gali vengti persikelti gyventi į tokią valstybę narę. Nors ESTT šiuo klausimu *Coman* byloje nepasisakė, svarbu, kad valstybės narės (tame tarpe ir Lietuva) atsižvelgtų, jog siekiant įgyvendinti laisvo judėjimo teisę, vadovaujantis sistemine ESTT praktikos analize nepakanka vien tik užtikrinti, jog tos pačios lyties poros galėtų apsigyventi kitoje valstybėje narėje, kadangi kyla ir kitų problemų, kurios nesuteikia pilnavertės piliečių laisvo judėjimo teisės, įtvirtintos ES.

4. TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTUOKŲ PRIPAŽINIMO ASPEKTAI EŽTT JURISPRUDENCIJOJE

4.1. EŽTT kompetencija reguliuoti tos pačios lyties asmenų santykius

Nepaisant visų praeitoje dalyje išsakytų pastebėjimų bei iki šiol neišspręstų daugelio problemų, svarbu pažymėti, jog visgi ES nėra žmogaus teisių organizacija, o Teisingumo Teismas, nepaisant numatytos pareigos užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, nėra žmogaus teisių teismas (Europos Komisija, 2020). Pažymėtina, kad ES taip pat nėra laikoma federacine valstybe, todėl ESTT sprendimų reikšmė skiriasi nuo valstybių narių KT sprendimų. Dėl šios priežasties *Coman* bylos nevertėtų tapatinti su JAV Aukščiausiojo Teismo 2015 m. nagrinėta byla *Obergefell v. Hodges*, kurioje, pripažinus draudimą tuoktis tos pačios lyties asmenims antikonstituciniu, buvo atvertos durys vienalyčių asmenų santuokai (Pukšmys, 2020).

Pažymėtina, kad visos ES valstybės, tame tarpe ir Lietuva, yra pasirašiusios ir ratifikavusios Europos Žmogaus Teisių Konvenciją, todėl valstybės viduje jos turi pareigą užtikrinti, kad nė viena iš šio dokumento nuostatų nebūtų pažeista (Ottavio Marzocchi, 2020). Kaip jau buvo minėta, EŽTK yra taikoma ir ES teisėje, kadangi Europos Sąjungos sutarties 6 str. numato Chartijos pripažinimą bei tai, jog „*Chartija turi tokią pat teisinę galią, kaip ir Sutartis*“.¹⁰ Taigi, tuo remiantis, ES valstybės narės privalo laikytis ir EŽTK bei Europos Žmogaus Teisių Teismo taisyklių ir įsipareigojimų dėl teisinio tos pačios lyties asmenų santykių pripažinimo. Autorius šiame darbe pasirinko atlikti svarbiausių, jo nuomone, EŽTT bylų, susijusių su vienalyčių asmenų teisine padėtimi bei pripažinimu, teisinę analizę.

Pastebėtina, jog ir EŽTT nėra linkęs griežtai pasisakyti dėl vienalyčių asmenų santykių padėties ir pirmiausia šį klausimą palieka nagrinėti nacionalinių valstybės institucijų kompetencijai. Klausimas, kas gi turėtų spręsti situaciją dėl vienalyčių asmenų padėties, pirmą kartą iškeltas 2010 m. *Schalk ir Kopf prieš Austriją* (toliau - *Schalk*) byloje. Byla iškelta vienodos lyties austrų poros iniciatyva, kuri norėjo susituokti Austrijoje, tačiau Austrijos įstatymai tuo metu tokios galimybės nenumatė. EŽTT atmetė pareiškėjų argumentus, jog Austrija privalo leisti jiems sudaryti santuoką ir konstatavo jog, „*esant dabartinei situacijai, klausimas, ar leisti tos pačios lyties asmenų santuokas, paliekamas susitariančiosios valstybės nacionalinei teisei*“ (*Schalk*, 2010, par. 61). Nepaisant to, jog

¹⁰ Žr. 2.3 Magistro darbo dalis

toks teismo sprendimas nuvylė didžiąją dalį vienalyčių porų, tačiau tai buvo didelis žingsnis tapatesnio homoseksualių ir heteroseksualių porų santykių reguliavimo link. Šioje byloje EŽTT pirmą kartą pripažino, jog į šeimos apibrėžimą patenka ir pastovūs vienalyčių asmenų santykiai EŽTK 8 str. prasme, taip pat pasisakyta, jog EŽTK 12 str. dėstoma formuluotė nereiškia, jog santuokos teisė yra suteikiama išimtinai tik skirtingos lyties asmenims (*Schalk*, 2010, par. 55, 60). Nuo 2010 m. vienalyčių asmenų santuoką įteisinusių ES valstybių narių ėmė daugėti. Tai rodo, jog garsiai išsakytas liberalesnis EŽTT požiūris paveikė ir didelę dalį ES valstybių.

4.2. EŽTT jurisprudencijos įtaka tos pačios lyties asmenų santuokų tarpvalstybiniam pripažinimui

2015 m. EŽTT buvo priimtas dar vienas sprendimas, susijęs su vienalyčių porų teisėmis, jau minėtoje *Oliari* byloje. Šią bylą inicijavo trys homoseksualių asmenų poros, kurios skundėsi, jog Italijos įstatymai, nesudarydami galimybės jokiais būdais įteisinti tos pačios lyties asmenų santykių, juos diskriminuoja dėl lytinės orientacijos. EŽTT konstatavo, jog remiantis Konvencijos 8 str., Italija turi pareigą sukurti teisinę sistemą, kuri sudarytų galimybę pripažinti vienalyčių asmenų santykius Italijos teritorijoje, tačiau tokia nuostata nepaneigė ankščiau aptarto *Schalk* sprendimo, nes tai nereiškia, jog Italija privalo įtvirtinti vienalyčių porų santuokos institutą (Limantė, 2019). Įdomiausia yra tai, kad šioje byloje valstybei narei nustatyta pareiga įtvirtinti kokį nors santykių įteisinimo būdą (nebūtinai santuoką), numatyta ryšium su valstybėje egzistuojančiu teisiniu ir socialiniu kontekstu, kuris nebūtinai yra vienodas kitose valstybėse narėse, todėl iki galo lieka neaišku „*ar šio sprendimo išvados taikytinos išimtinai Italijai, ar galėtų būti išplėstos ir valstybėms, kuriose nacionaliniai teismai nėra pasisakę dėl poreikio numatyti tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinį pripažinimą, o visuomenės nuomonė nėra tokia palanki kaip Italijoje*“ (Ibid, 2019)

Svarbu ir tai, kad apklausos, kurias pateikė į bylą įstojusios trečiosios šalys, aiškiai parodė, jog Italijoje didžioji dalis visuomenės palaiko būtinybę suteikti vienalytėms poroms vienodas teises kaip ir heteroseksualioms poroms, taip pat toks santykių įteisinimas reikštų nemenką socialinį poreikį, atsižvelgiant į didelį tokių porų skaičių Italijoje (Ragone *et al.*, 2019). Tikėtina, kad dėl tokios socialinės padėties Italijoje ir dėl kitų teismo išdėstytų argumentų, šio sprendimo negalima traktuoti kaip įpareigojimo visoms Konvenciją pasirašiusioms šalims įtvirtinti vienalyčių porų santykių reguliavimą. Priėmus šį

sprendimą, Italijos įstatymų leidėjas 2015 m. įtvirtino civilinės sąjungos institutą Italijoje. Vėliau taip pat numatė, jog vienaryčiai asmenys, užsienyje sudarę santuoką, civilinę sąjungą ar kitaip įtvirtinę savo santykius, Italijoje savo sąjungą gali įregistruoti kaip civilinę sąjungą (Teismų praktikos departamentas, 2017, p. 15).

Manytina, jog sprendimas šioje byloje sukėlė daugybę vilčių ir kitose ES valstybėse, tame tarpe ir Lietuvoje, gyvenančioms homoseksualioms poroms. Šiuo sprendimu teismas iš esmės pirmą kartą konstatavo, jog valstybė, nesuteikdama jokios teisinės apsaugos vienarytėms poroms, pažeidžia Konvencijos 8 str. Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į tai, jog nuo šio EŽTT sprendimo praėjo jau šešeri metai ir tai, jog situacija Europoje gana sparčiai keičiasi, būtų galima netiesiogiai konstatuoti, jog Lietuvos teisinėje sistemoje neįtvirtinant homoseksualių porų santykių apsaugos, taip pat yra pažeidžiamas Konvencijos 8 str. bei Lietuvos priimti tarptautiniai įsipareigojimai. Kol kas Lietuvoje joks vienaryčių porų santykius saugantis institutas nėra įtvirtintas, todėl, autoriaus nuomone, Lietuvos piliečiams EŽTT iškėlus analogišką bylą, Lietuva ją pralaimėtų ir privalėtų keisti situaciją. Reguliavimo poreikis ir būtinumas dar labiau išryškėjo po anksčiau aptartos *Coman* bylos, t.y., įtvirtinus privalomą užsienyje sudarytų vienaryčių asmenų santuokų įteisinimą, kai asmenys siekia įgyvendinti laisvo judėjimo ES teisę.

Su tarpvalstybiniu santuokų pripažinimu EŽTT susidūrė 2017 m., byloje – *Orlandi ir kiti prieš Italiją* (toliau - *Orlandi*). Šioje byloje vienuolika Italijos piliečių ir vienas Kanados pilietis pateikė pareiškimą EŽTT dėl Italijos valdžios institucijų atsisakymo registruoti šių asmenų užsienyje sudarytas santuokas. Tokį atsisakymą Italija grindė tuo, jog Italijos teisė neleidžia vienaryčių asmenų santuokų. Svarbu pažymėti, jog byla buvo pradėta 2012 m., o 2017 m. Italijoje buvo pakeisti teisės aktai ir įtvirtintas civilinės sąjungos institutas, kurio pagrindu buvo įteisinamos ir užsienyje sudarytos santuokos (Limantė, 2019). Teismas svarstė, ar Italijos valstybės institucijų atsisakymas įregistruoti užsienyje sudarytas santuokas nepažeidžia EŽTK ir savo sprendime konstatavo Konvencijos 8 str. pažeidimą, nurodydamas, jog nesudarant galimybės pripažinti užsienyje sudarytų santuokų poros yra paliekamos teisiniame vakuume ir nėra atsižvelgiama į egzistuojančią socialinę padėtį. Taigi, EŽTT nustatė, jog Konvenciją pasirašiusios valstybės privalo pripažinti tos pačios lyties asmenų užsienyje sudarytas santuokas ir numatyti joms teisinę apsaugą, tačiau tai nebūtinai turi būti daroma remiantis santuokos institutu. Pažymėtina, kad civilinės sąjungos institutas suteikia tam tikrą statusą tos pačios lyties poroms, kuris yra panašus į santuokos ir tokiu būdu yra tenkinami EŽTK standartai (Teismų praktikos departamentas, 2017, p. 16).

Skirtingai nei *Coman* byloje, kurioje buvo nustatyta, jog tokių santuokų pripažinimas yra privalomas užtikrinant laisvo asmenų judėjimo teisę šeimos susijungimo tikslais, *Orlandi* byla pasirašiusioms valstybėms numatė pareigą tokią pripažinimą įregistruoti tam tikra teisine forma (santuoka, civilinė sąjunga, partneryste ar kt.). Nesant jokių svarių argumentų, kurie prieštarautų porų siekiui įregistruoti tokias santuokas kokia nors teisine forma, teismas konstatavo, jog poroms yra sudaromos kliūtys naudotis savo teisėmis ir Italija, nesugebėdama įtvirtinti teisingos pusiausvyros tarp valstybės ir tokių asmenų interesų, pažeidžia Konvencijos 8 str. (*Ibid*, 2017, p. 16). Tačiau šiame sprendime EŽTT dar kartą pakartojo, kad Europoje vis dar nėra bendro susitarimo dėl vienalyčių asmenų santuokų bei tokių santuokų pripažinimo ir nuostata, jog vienalyčių asmenų santuokos institutas priklauso valstybės narės kompetencijai, nebuvo pakeista.

Taigi, nors nuo to laiko, kai buvo priimta EŽTK, santuokos institutas patyrė daugybę socialinių pokyčių, vieningo konsensuso Europoje šiuo klausimu nėra. Visgi, atsižvelgiant į vis didėjančią EŽTT praktiką, tikėtina, jog ateityje jis bus pasiektas. Autoriaus nuomone, besikeičianti situacija socialiniame gyvenime darys įtaką ir žmogaus teisių aiškinimui, o vieningas Europos valstybių sutarimas išspręstų daugybę problemų.

5. VIENALYČIŲ PORŲ SANTUOKOS PRIPAŽINIMO VERTINIMAS LIETUVOJE

Kaip žinia, ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje vis dažniau susiduriame su vienalyčių asmenų santuokos galimybės klausimu, kuris daugeliu atveju vertinamas nevienareikšmiškai. Remiantis Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija 2016 m. birželio 7 d. paskelbta ataskaita apie Lietuvą matyti, kad turime ne tik didelį kalbų, kurstančių rasizmą, ir smurto atvejų mastą, kurie dažniausiai nukreipti prieš istorines mažumas, bet ir plačiai paplitusius homofobinės ir transfobinės neapykantos kurstymo atvejus bei smurto prieš LGBT bendruomenę protrūkius. Ataskaitoje teigiama, kad augantis netolerancijos seksualinėms mažumoms lygis beveik nevaldomas, o LGBT bendruomenė vis dar diskriminuojama daugelyje socialinio gyvenimo sričių. Siekiant atsakyti į tos pačios lyties santuokų pripažinimo Lietuvoje klausimą bei nustatyti vienalyčių porų apsaugos lygį, toliau bus panagrinėtos atitinkamos sąvokos Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose. Pirmiausia būtina išanalizuoti „santuokos“ sąvoką pagal konstitucines ir šeimos teisės normas bei jos sampratą teisinėje doktrinoje.

5.1. Tos pačios lyties asmenų santuokos reguliavimas Lietuvoje

Santuokos sampratą rasime Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei civilinio kodekso normose. Nagrinėjant Konstituciją, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į 38 str., kuriame teigiama, jog „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“, o toliau tame pačiame straipsnyje yra paaiškinta, kad „Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“. Pasitelkiant lingvistinę interpretaciją, būtų kelti galima klausimą, ar iš tiesų Konstitucija draudžia tos pačios lyties santuokas. Tarptautinės teisės tyrėja Laima Vaigė pastebi, kad minėto Konstitucijos straipsnio 3-oje dalyje nėra nustatyta, jog santuoka sudaroma tik tarp vyro ir moters (Vaigė, 2011). 2015 m. Lietuvoje buvo iškelta iniciatyva išsklaidyti kontraversišką šio Konstitucijos straipsnio interpretavimą, tačiau tuomet buvo nuspręsta, kad pataisos nėra būtinos, kadangi tos pačios lyties asmenų santuokas draudžia kiti nacionalinės teisės aktai (Mikelėnas, 2009, p. 147).

Iš Konstitucijos išplaukiantis įstatyminis reguliavimas numato, kad „Santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius“ (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, 2000, 3.7 str. 1 d.), bei „Santuoką leidžiama sudaryti tik su skirtingos lyties asmeniu.“ (Ibid, 3.12 str.). Akivaizdu,

kad cituojamos nuostatos nėra neutralios lyčių atžvilgiu, tačiau klausimi dėl jų suderinamumo su besikeičiančiu visuomenės požiūriu bei formuojama tarpvalstybine teismų praktika dėl vienalyčių asmenų santuokų, vis dažniau pasirodo įstatymų leidėjo akiratyje. Liberalėjantį bei su daugeliu kitų ES valstybių praktika susijusį požiūrį atskleidžia advokatas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius, dr. Vytautas Mizaras. Jo teigimu: „*Kiekvienas žmogus turi teisę į savo šeimos gyvenimo pagarbą ir jos teisinę apsaugą, taip pat ir teisę tuoktis, nepriklausomai nuo lyties ir seksualinės orientacijos. Šią savo poziciją grindžiu keliais pagrindiniais argumentais: lygiateisiškumo užtikrinimu, moralės nuostata kartu su humaniškumo principu, taip pat teisingumo principu bei egzistuojančia socialine realybe*“ (Mizaras, 2020).

Kaip jau buvo minėta, nemaža dalis valstybių pastaraisiais metais keičia nacionalinius teisės aktus, kurie tinkamai užtikrintų tos pačios lyties porų teisinę apsaugą. Priimami pokyčiai daugeliu atveju priklauso nuo esamų normų, kadangi teisinė sistema turi išlikti vientisa ir teisės aktai turi derėti tarpusavyje. Galima teigti, kad valstybių konstitucijos, kaip aukščiausios galios teisės aktai, apsprendžia galimybę tos pačios lyties santuokas įteisinti civiliniame kodekse, kaip ir buvo padaryta anksčiau minėtu Austrijos Respublikos pavyzdžiu. Šioje vietoje privalu atskleisti LR Konstitucinio Teismo naujausią požiūrį į tos pačios lyties asmenų santuoką.

5.2. Tos pačios lyties asmenų santuokų vertinimas per LR Konstitucijos prizmę

Argumentu, kad Lietuvoje sutuoktiniais gali būti laikomi tik skirtingos lyties asmenys rėmėsi ir Migracijos departamentas¹¹, dar 2017 m. administracinėje byloje atsisakydamas išduoti Baltarusijos piliečiui, kuris Danijoje sudarė santuoką su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu, leidimą laikinai gyventi Lietuvoje (Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis). Netrukus ši byla pasiekė Konstitucinį Teismą su klausimu, ar įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 43 str. 1 d. 5 p., kuris nenumato galimybės šeimos susijungimo atveju išduoti leidimo laikinai gyventi Lietuvoje užsieniečiui, jei jis užsienio valstybėje yra susituokęs su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinis Teismas nutarimu įtvirtino, kad įstatyme vartojama sąvoka „sutuoktinis“ įstatymo kontekste apima ir tą sutuoktinį, kuris yra užsienyje susituokęs su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu.

¹¹ Lietuvos Respublikos migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos

Nepaisant to, nutarime konstatuota, kad toks termino „sutuoktinis“ reikšmės aiškinimas taikomas tik užsieniečio judėjimo laisvės pagrindu ir negali būti aiškinamas kaip keičiantis konstitucinę santuokos sampratą bei to, kad pagal šį išaiškinimą tokia santuoka turi būti įtraukta į LR civilinės metrikacijos apskaitą. Autoriaus nuomone, KT nagrinėdamas šią bylą išliko nuoseklus ir stengėsi nenutolti nuo iki šiol formuotos konstitucinės doktrinos, todėl nutarime Konstitucijos 38 str. 3 dalies nuostata, kurioje įtvirtinta kad santuoka sudaroma „laisvu vyro ir moters sutarimu“ nebuvo kvestionuota.

Toliau analizuojant šį Konstitucinio Teismo nutarimą, svarbu atskirti šeimos ir santuokos teisinį reglamentavimą. Doc. dr. Vaidoto Vaičiūčio teigimu: „*Sistemiškai žvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstituciją, galima konstatuoti, jog santuoka Lietuvoje nėra vienintelė šeimos santykių sukūrimo forma (38 str. 3 d.), nes be jos Konstitucija numato ir antrą šeimos atsiradimo pagrindą – motinystės bei tėvystės institutą (38 str. 2 d.), t. y., tėvų vaikų santykius, atsiradusius iš vaikų gimimo ir/ar įsivaikinimo, nepriklausomai nuo santuokos sudarymo fakto.*“ (Vaičiūtis, 2020). Panašią poziciją yra suformavęs ir Konstitucinis Teismas, 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime konstatavęs, kad „*pagal Konstituciją, inter alia jos 38 straipsnio nuostatas, santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų kurti šeimos santykius, tačiau tai nereiškia, kad Konstitucija, inter alia jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos, nesaugo ir negina kitokių nei santuokos pagrindu sudarytų šeimų, inter alia santuokos nesudariusių vyro ir moters bendro gyvenimo, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, vaikų bendro auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas*“. Matyti, kad šiame nutarime teismas konstitucinę šeimos sampratą siejo ir su santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters santykiais. Tačiau 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinis Teismas, remdamasis jau minėtu ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendimu *Coman* byloje, išplėtė šeimos sampratą konstatuodamas, kad laisvo asmenų judėjimo apimtimi vartojama sąvoka „sutuoktinis“ yra neutrali lyties atžvilgiu ir gali apimti tos pačios lyties sutuoktinį bei tai, kad konstitucinė šeimos samprata, be kita ko, „yra neutrali lyties požiūriu“. Konstitucinis Teismas dar kartą patvirtino, kad socialinėje realybėje šeimos gyvenimas yra vedamas ne tik sudarius santuoką, bet ir formalizuotoje ar faktinėje šeimos partnerystėje bei, kad svarbu šeimos santykių turinys, o ne forma (Mizaras, 2019).

Nepaisant išplėtos šeimos sąvokos laisvo asmenų judėjimo apimti, šiai dienai Lietuvoje terminas „sutuoktinis“ negali turėti kitokios reikšmės nei, kad numato LR

Konstitucijos 38 str. 3 d. Taigi, santuokinė šeima gali būti pripažįstama tik tarp vyro ir moters, o kitoks santuokos aiškinimas reikalautų Konstitucijos keitimo. Nepaisant to, šeimyninis gyvenimas gali susiklostyti ne tik tarp skirtingos lyties, bet ir tarp tos pačios lyties porų santykių, todėl pagal Konstituciją visos poros, gyvenančios šeimyninį gyvenimą, nors ir nesudariusios santuokos, turi teisinę apsaugą. Po šios Konstitucinio Teismo nutarimo pozicijos, prof. dr. Vytauto Mizaro teigimu, yra aiškus Konstitucijos 38 str. turinys: „konstitucinė šeimos samprata apima santuokinę šeimą tarp vyro ir moters ir nesantuokinę šeimą tiek tarp skirtingos lyties, tiek tarp tos pačios lyties porų“, be to „jeigu valstybė nesuteiktų apsaugos tos pačios lyties nesantuokinei šeimai, tai galėtų būti keliamas klausimas dėl Konstitucijos pažeidimo, konkrečiai, jos 21 straipsnio 2-3 dalies (orumo žeminimas), 22 straipsnio (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), 29 straipsnio (lygiateisiškumo principas) bei 38 straipsnio 2 dalies (šeimos apsauga)“ (Ibid, 2019). Taigi, autoriaus nuomone, nors šiame nutarime galėjo būti skiriama ir daugiau dėmesio konstitucinei santuokos sampratai, minėtas nutarimas yra labai svarbus ir reikšmingas žingsnis užtikrinant tos pačios lyties porų teisę į jų tarpusavio santykių ir šeimyninio gyvenimo gerbimą.

5.3. Tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo vertinimas

LR įstatymų apimtimi

Nors Lietuvos teisinė sistema laikytina griežta ir nepalanki tos vienalyčių porų atžvilgiu, tačiau LR CK randama ir kontraversiškų normų, kurios kalba apie užsienyje sudarytų santuokų pripažinimą Lietuvoje. Pirmiausia pažymėtina, kad Lietuvoje taikoma taisyklė, jog „susitarimą tuoktis ir jo teises pasekmes nustato susitarimo šalių nuolatinės gyvenamosios vietos teisė“ (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, 2000, 1.24 str. 1 d.). LR CK taip pat yra numatyta bendroji užsienyje teisėtai sudarytų santuokų pripažinimo taisyklė, kuri teigia, kad „užsienio valstybėje teisėtai sudaryta santuoka pripažįstama Lietuvos Respublikoje, išskyrus atvejus, kai abu sutuoktiniai, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, santuoką sudarė užsienio valstybėje turėdami tikslą išvengti santuokos pripažinimo negaliojančia pagal Lietuvos Respublikos įstatymus“ (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, 2000, 1.25 str. 4 d.). Pripažinimo reikšmė suprantama kaip sutikimas laikyti teisėtą, veikiančią, galiojančią ar turintį kokių nors ypatybių (Stasys Keinys, 2012). Atsižvelgiant į pripažinimo sąvoką, santuokos pripažinimo reikšmė turėtų apimti ne tik jos galiojimo aspektą, bet ir iš santuokos instituto kylančias teises ir

pareigas. Toliau analizuojant šią normą darytina išvada, jog tais atvejais, kai santuoka yra sudaryta užsienyje ir, kai santuoka yra sudaryta teisėtai, sprendžiant klausimą dėl santuokos galiojimo turi būti remiamasi *lex loci celebrionis* principu, t.y. valstybės, kurioje tokia santuoka sudaryta teise. Tačiau atvejais, kuomet susituokusių asmenų nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvoje ir santuoka užsienyje yra sudaryta turint tikslą išvengti Lietuvos Respublikos įstatymų draudimų, tai užsienyje sudarytos santuokos klausimas yra spręstinas pagal Lietuvos teisę (Mikelėnas *et al.*, 2001, p. 112). Tokia normoje numatoma išimtis nebūtų taikoma tais atvejais, kai abiejų sutuoktinių gyvenamoji vieta yra ne Lietuvoje arba bent vieno iš sutuoktinių gyvenamoji vieta yra užsienio valstybėje. Šios normos įtvirtinimu iš esmės siekiama užkirsti kelią „vedybiniam turizmui“, t.y. atvejams, kuomet asmenys vyksta į užsienį su tikslu sudaryti tokią santuoką, kuri nėra leidžiama pagal Lietuvos įstatymus, ir tokią santuoką sudarę, grįžta atgal į Lietuvą (Vaigė, 2011). Aiškinant šią normą, Civilinio Kodekso 1 knygos komentare yra pateikiamas pavyzdys, kuomet būtų galima pritaikyti normoje numatytą išimtį – Irano pilietis sudaro santuoką su antra žmona Irane ir atvyksta gyventi į Lietuvą. Lietuvoje tokia santuoka galėtų būti pripažinta, nepaisant CK 3.16 str. nustatyto poligaminių santuokų draudimo, nes tokia santuoka buvo sudaryta ne Lietuvoje, o Irane ir, vadovaujantis Irano įstatymais, yra teisėta ir leidžiama. Taip pat pateikiamas ir pavyzdys, kuomet santuoka visgi negalėtų būti pripažįstama – kuomet užsienio valstybėje santuoką sudaro pusbrolis ir pusseserė (pagal kurios teisę tai yra leistina), o po tokios santuokos sudarymo sutuoktiniai grįžta į Lietuvą, kur yra jų nuolatinė gyvenamoji vieta. Analizuojant šiuos komentare pateiktus pavyzdžius, galima daryti išvadą, jog tuomet, kai vienos lyties asmenys, kurių bent vieno nuolatinė gyvenamoji vieta yra ne Lietuvoje, sudarę santuoką užsienio valstybėje atvyktų gyventi į Lietuvą, jų santuoka turėtų būti pripažįstama (*Ibid*, 2011).

CK 1.25 str. 4 d. nuostata yra trumpa ir kelia daug neaiškumu dėl jos taikymo. Jeigu poligaminė santuoka, kuri Lietuvoje yra draudžiama, remiantis šiuo straipsniu turėtų būti pripažinta, tai ar valdžios institucijos gali atsisakyti pripažinti tos pačios lyties santuoką, kurią sudarė Lietuvos pilietis (kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvoje) su užsienio piliečiu valstybėje narėje, kurioje leidžiama sudaryti tos pačios lyties asmenų santuokas? Jeigu atsakymas būtų teigiamas - atsižvelgiant į tai, jog šio straipsnio formuluotė išskirtinai netaikoma, kai abiejų sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, autoriaus nuomone, tokiu atveju ši norma galimai diskriminuoja asmenis, priklausomai nuo jų nuolatinės gyvenamosios vietos. Be to, tais atvejais, kai užsienietis susituokia su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu užsienyje, ir jam išduodamas leidimas gyventi Lietuvoje

santuokos pagrindu, autoriaus nuomone, tuo pačiu turėtų būti užtikrintos ir jo, kaip sutuoktinio, civilinės teisės, nes priešingu atveju asmuo atsiduria teisiniame vakuume, negalėdamas įgyvendinti šeimos nario CK apibrėžtų teisių.

5.4. Kitose valstybėse sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo apimtis Lietuvoje

Kaip jau buvo minėta, Lietuva yra tarp tų valstybių, kurios nesuteikia tos pačios lyties asmenų santuokai teisinio statuso. Valstybės teisinėje sistemoje vis dar nėra registruojamos nei partnerystės sutartys, nei vienalyčių asmenų santuokos, nei susitarimai dėl bendro gyvenimo institutų. *Coman* byla bei 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinio Teismo nutarimas nulėmė, kad migracijos srityje šeimos nariais laikomi ir kitoje valstybėje santuoką ar registruotą partnerystę teisėtai sudarę asmenys, nepriklausomai nuo jų lyties. Atsižvelgiant į esamą situaciją, vienalytės poros gali įgyti kitų teisių tik tuo atveju, jei tokia galimybė yra nustatyta atskiruose Lietuvos teisės aktuose (pvz., partneriai yra laikomi paciento artimaisiais pagal Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 2 str. 5 d. arba šeima – pagal Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo 2 str. 11 d.).

Visgi, 2019 m. sausio 11 d. KT nutarimas byloja, kad ateityje bus sudėtinga išvengti bent dalinio kitose valstybėse sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo. Tačiau pastebėtina, jog ne tik visuomenėje matomas aiškus susiskaldymas, tačiau skirtingas nuomones turi ir teisės profesoriai. Prof. dr. Violetos Vasiliauskienės nuomone: „*asmenų lygiavertiškumo pripažinimas nereiškia, kad turėtų būti vienodai traktuojamos ir jų gyvenimo situacijos. Valstybės nustatytoje taisyklėse apstu pavyzdžiu, kai skirtingose situacijose esantys asmenys nėra traktuojami vienodai. Pavyzdžiui, siekiant praktikuoti medicinos srityje, licencija bus suteikiama tik asmenims, baigusiems medicinos mokslus. Tai „diskriminuoja“ asmenis, kurie tokių mokslų nėra baigę. Tokia „diskriminacija“ grindžiama skirtingų situacijų traktavimu skirtingai“* (Vasiliauskienė, 2020). Šioje citatoje, autoriaus nuomone, teiginys nėra pagrįstas, kadangi yra lyginami nelygintini dalykai ir situacijos negali būti laikomos tapačiomis. Pirmiausia - galima teigti, jog lytinės orientacijos asmuo negali pasirinkti lygiai taip pat, kaip negali pasirinkti savo odos spalvos ar tėvų, todėl dėl šių asmens laisvos valios neišreiškiančių veiksnių jis neturėtų būti diskriminuojamas, jam neturėtų būti suteikiamos skirtingos teisės ar pareigos (Boies, 2014, p. 190). Tuo tarpu asmuo turi laisvą valią ir galimybes pasirinkti mokslo sritį, kurią nori studijuoti, ar gyvenimo kelią, kuriuo nori eiti. Nepaisant to, vienalyčių porų teisinis

reguliavimas yra sudėtingesnis nei gali atrodyti, kadangi keliami ne tik teisiniai klausimai, bet ir religinės bei moralinės nuostatos. Svarbu nepamiršti, kad gyvename demokratiškoje valstybėje, todėl besikeičiantis teisinis reguliavimas turi atspindėti ir visuomenės lūkesčius.

Kol neturime pasiekto tarpvalstybinio konsensuso, nenuostabu, kad Lietuva daugeliu atveju nepripažįsta kitoje valstybėje sudarytos tos pačios lyties asmenų santuokos. Kaip jau buvo minėta, *Coman* bylos įtaka lėmė, kad LR įstatymų leidėjas laisvo asmenų judėjimo apimtimi bei su migracija susijusiais klausimais turi nustatyti teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų užsieniečio teisę atvykti į Lietuvą ir gyventi su savo šeimos nariu. Tai apima Lietuvos Respublikos piliečius bei teisėtai Lietuvoje gyvenančius užsieniečius, su kuriais kitoje valstybėje buvo teisėtai sudaryta santuoka ar registruota partnerystė (Limantė, 2019). Pažymėtina, kad siekis išsaugoti konstitucinę santuokos, susijusios su moters ir vyro lyčių papildomumo principu, sampratą bei istoriškai iš jos susiformavusį šeimos modelį, negali pateisinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį atsižvelgiant į lytinės tapatybės ar seksualinės orientacijos pagrindą nebūtų leidžiama užsieniečiui atvykti į Lietuvą ir joje gyventi su kitu šeimos nariu - Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė (*Ibid*, 2019).

Nepaisant to, negalima ignoruoti EŽTT formuojamos praktikos. Atsižvelgiant į *Orlandi* bylą, neužtikrinant galimybės tos pačios lyties asmenims Lietuvoje pasinaudoti tam tikru reguliavimu įteisinančiu jų santykius, galimai nėra užtikrinama teisinga pusiausvyra tarp konkuruojančių interesų. Valstybė negali nepagrįstai neatsižvelgti į tos pačios lyties porų teisinę situaciją, kuri atitinka šeimos gyvenimą pagal EŽTK 8 str. ir nepasiūlyti jiems būdų, kaip apsaugoti savo santykius (Teismų praktikos departamentas, 2017, p. 16). Autoriaus nuomone, Lietuvoje šiuo metu turime tokį patį teisinį vakuumą, kuris egzistavo Italijoje iki anksčiau minėtų EŽTT sprendimų, todėl kitose valstybėse santuoką sudariusios tos pačios lyties poros, atvykusios į Lietuvą, negali įteisinti savo santykių. Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad nors ir neturime bendro susitarimo Europos lygmeniu ir Lietuva turi diskrecijos laisvę dėl tos pačios lyties asmenų teisinių santykių reguliavimo valstybės viduje, esama situacija yra nesuderinama su tarptautinėmis tendencijomis ir tam tikro reguliacinio mechanizmo įvedimas yra neišvengiamas. Sekančioje darbo dalyje bus analizuojama, kokiais būdais, atsižvelgiant į šiuo metų formuojamą tarpvalstybinę praktiką, Lietuva galėtų reguliuoti vienalyčių porų santykius.

6. GALIMYBĖS BEI PASIŪLYMAI LIETUVAI TOS PAČIOS LYTIES SANTUOKŲ PRIPAŽINIMO ASPEKTU

Lietuvoje šeimos teisė yra ypač jautri teisinė sritis, kuriai būdinga daugybė koncepcijų ir vertybių, susiformavusių valstybiniu ir visuomenės lygmeniu. Nesvarbu ar šeimos teisė grindžiama tradicinėmis, ar labiau šiuolaikinėmis vertybėmis, ji yra nulemta valstybės savivokos tiek politiniame, tiek socialiniame lygmenyje. Tokia savivoka gali būti pagrįsta įvairiomis religinėmis ar kitomis įdėjomis, tačiau tai bet kokių atveju yra tautinės tapatybės išraiška susijusi su pagrindinėms politinėms ir konstitucinėms vertybėmis. Kalbant apie užsienyje sudarytų santuokų pripažinimą, svarbu atkreipti dėmesį, jog pripažinimas neturi teisinės reikšmės, kol asmenims nėra suteikiamos teisės (pvz.: *Coman* byloje numatytas ribotas pripažinimas, t.y. siekiant užtikrinti tik laisvo judėjimo teisę ES piliečiams ir jų šeimos nariams), o teisės ir pareigos galėtų atsirasti santykiui suteikus kokią nors juridinę formą, kuri gali būti lygiavertė tai, kurią asmenys įgijo kitoje valstybėje narėje, arba kitokią tokios formos atitikmenį (pavyzdžiui, užsienyje sudarytą santuoką registruojant kaip partnerystę). Tad vienoks ar kitoks santykių sureguliuavimas, autoriaus nuomone, Lietuvoje turi būti pasiektas. Šioje dalyje bus verimi 3 nacionalinio reguliavimo variantai, kuriais tos pačios lyties asmenų santuokos Lietuvoje taptų pripažįstamos.

6.1. Konstitucijos keitimas

Visų pirma, atsižvelgiant į anksčiau aptartas Lietuvos Konstitucijos nuostatas bei formuojamą doktriną, abejotina kad Lietuvoje terminas „santuoktinis“ gali įgyti kitokią reikšmę, nei šiuo metu numatyta Konstitucijoje. Pastebėtina, kad jeigu 2019 m. sausio 11 d. KT būtų konstatavęs Lietuvos Konstitucijos ir ES teisės normų konkurenciją, tai reikštų, kad Lietuvos vykdomoji ir legislatyvinė valdžia turėtų imtis ES Piliečių direktyvos ir LR Konstitucijos derinimo iniciatyvos, inicijuojant atitinkamą Direktyvos arba LR Konstitucijos 38 str. pataisos procedūrą, kadangi KT, aiškindamas „santuoktinio“ terminą, negali nepaisyti Konstitucijos 38 str. numatytos vyro ir moters santuokos sampratos (Vaičaitis, 2020). Autoriaus nuomone, tokių LR Konstitucijos pokyčių įgyvendinimo siekis būtų ryžtingas sprendimas, tačiau tam reikalingas pozityvus Lietuvos piliečių bei valdžios institucijų požiūris į tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo problematiką. Galima preziumuoti, kad LR Konstitucijos keitimo projektas turėtų teigiamą požiūrį tarptautinėje teisinėje erdvėje ir Lietuva taptų pavyzdžiu kitoms valstybėms, kurios vis dar delsia priimti

atitinkamus sprendimus. Nors Lietuvoje nėra visuomenės narių daugumos palaikymo inicijuoti KT pakeitimus, dabartinė situacija vis tiek negali būti konstituciškai pateisinama. Autoriaus nuomone, tos pačios lyties asmenų santuokos, sudarytos užsienio valstybėse, turėtų būti gerbtinos, o nesant galimybės pripažinti jų santuokos lygmeniu, reikalingas atitinkamas teisinis mechanizmas, užtikrinantis tokių porų teisinę apsaugą. Pažymėtina, kad įvertinus valstybinį bei visuomeninį požiūrį, šiuo metu kalbėti apie vienalyčių santuokų įteisinimą Lietuvoje yra anksti, todėl toliau bus analizuojami alternatyvūs būdai užtikrinti vienalyčių porų teisinę apsaugą, kurie nekonfrontuotų su esamomis LR Konstitucijos nuostatomis.

6.2. Susitarimas dėl bendro gyvenimo

Pirmą kartą sureguliuoti nesusituokusių asmenų, tame tarpe ir vienalyčių asmenų teisinę padėtį bandyta dar 2017 m., kuomet buvo pateiktas 5 Civilinio kodekso 6 knygos straipsnių bei LR paveldėjimo turto mokesčio įstatymo 7 straipsnio pakeitimo projektas (Lietuvos Respublikos Seimas, 2017). Šio įstatymo projekto aiškinamajame rašte nurodyta, kad šiuo projektu yra „*siekiama Lietuvos teisės sistemoje įtvirtinti bendro gyvenimo formos, kurios pagrindinis tikslas yra bendro gyvenimo vedimas savaimė nekuriant ir šeimos teisinių santykių, institutą ir apsaugoti šios sutarties šalių teises ir teisėtus interesus*“. Vis dėlto buvo numatyta, jog susitarimas dėl bendro gyvenimo pagal įstatymo projektą yra skirtas tik turto naudojimo ir tvarkymo klausimams spręsti, todėl kilo abejonių, ar toks asmenų bendro gyvenimo santykių fragmentiškas teisinis reglamentavimas yra pakankamas ir „*ar nekils praktinių problemų, nebus neigiamos įtakos partnerių, jų vaikų tarpusavio santykių aiškumui ir stabilumui, taip pat trečiųjų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams. Reikia pastebėti, kad įstatymų projektais nėra reglamentuojami svarbūs bendro gyvenimo (partnerystės) vedimo aspektai, pavyzdžiui, partnerių pareiga vienas kitą remti, pareiga prisidėti prie bendro gyvenimo poreikių tenkinimo, palikėjų pergyvenusio partnerio teisė paveldėti kito partnerio turtą, partneriams gimusių vaikų kilmės nustatymas*.“ (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2017). Atsižvelgiant į tai, įstatymo projektas Seime buvo atmestas. Kadangi šis pasiūlymas yra vėl svarstomas, reikėtų aptarti jo privalumus bei trūkumus.

Susitarimas dėl bendro gyvenimo suteiktų galimybę tos pačios lyties poroms susitarti dėl tam tikros teisių ir pareigų apimties, kuri yra reikalinga asmenims sprendžiant su jų bendru gyvenimu susijusias problemas (turto padalijimo, paveldėjimo klausimus,

sveikatos ir kt.) bei neturėtų pasekmių konstitucinių šeimos nuostatų aiškinimui (Turonis, 2021). Nors ir įteisinus susitarimą dėl bendro gyvenimo būtų sprendžiamos praktinės vienalyčių porų problemos, tačiau tokie asmenys nebūtų laikomi šeima. Autoriaus nuomone, poreikis reguliuoti bendrai gyvenančių asmenų santykius kyla ne tik dėl praktinių problemų sprendimo, bet ir dėl poreikio tos pačios lyties poroms suteikti tam tikrą statusą visuomenėje, kuris nebūtų suteiktas minėtu susitarimu dėl bendro gyvenimo bei toliau diskriminuotų vienalyčius asmenis, nesuteikiant jiems šeimos teisių. Pastebėtina, kad daugelis tos pačios lyties porų gyvena *de facto* šeimyninį gyvenimą, todėl ir siekia tokių savo santykių pripažinimo valstybėje. Autoriaus nuomone, liberalioje demokratinėje valstybėje vykstančiame teisėkūros procese, būtina atsižvelgti ir į moralinius aspektus, todėl susitarimo dėl bendro gyvenimo institutas nėra pakankamas.

6.3. Partnerystės instituto įtvirtinimas

Atsižvelgiant į tai, kad ES teisė nereikalauja valstybių narių įtvirtinti tos pačios lyties asmenų santuokos instituto, valstybės narės turi diskrecijos laisvę įtvirtinti savo požiūriu tinkamiausia reguliavimą. Aptarta ES doktrina nustato valstybių narių pareigą pripažinti tos pačios lyties santuokas laisvo asmenų judėjimo apimti bei užtikrinti nediskriminavimo draudimo laikymąsi. Šie iš ES kylantys reikalavimai gali būti įgyvendinti įtvirtinus partnerystės projektą, kuris užtikrintų užsienyje sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų teisinę apsaugą Lietuvoje.

Praėjus ketveriems metams po susitarimo dėl bendro gyvenimo įstatymo projekto, įstatymų leidėjas vėl kelią panašų klausimą. Remiantis žiniasklaidos priemonių skelbiama informacija, į Seimo 2021 metų pavasario sesijos planus yra įtrauktas naujojo partnerystės įstatymo projekto svarstymas (Andrukaitytė, 2021). Autorius pažymi, jog toks projektas dar nėra užregistruotas, todėl jo analizės atlikti neįmanoma, tačiau dar net nepaskelbus įstatymo projekto, pasigirsta labai įvairių nuomonių, palaikančių arba kategoriškai prieštaraujančių tokiai iniciatyvai. Šiuo metu žinome, kad partnerystės projektas bus lyčiai neutralus, tai reiškia, kad partnerystę galės sudaryti du tos pačios lyties asmenys. Pagrindinis skirtumas tarp susitarimo dėl bendro gyvenimo ir partnerystės yra tai, kad partnerystę sudarę asmenys būtų laikomi šeima ir įgytų visas teises ir pareigas, siejamas su šeimyniniu gyvenimu. Pažymėtina, kad yra gana daug nuomonių, jog naujas reguliavimas visgi yra nereikalingas, nes galima sugrįžti prie 2017 m. įstatymų normų pakeitimo projekto ir taip išspręsti egzistuojantį vakuumą teisinėje sistemoje (Turonis, 2021). Autoriaus

vertinimu, toks požiūris yra ydingas, nes 2017 m. projektu partnerystės institutas būtų iš esmės įtraukiamas į LR civilinio kodekso 6 knygą ir prilyginamas ūkiniams, komerciniams santykiams. Toks vienalyčių porų civilinių santykių sureguliuojimas neišspręstą egzistuojančios diskriminacijos problemos bei apsiribotų tik siaura reguliavimo sritimi. Skatinimą valstybėms narėms teisingai sureguliuoti vienalyčių asmenų santykius išreiškia ir ES organai - pvz., ET Ministrų Komitetas priimtoje rekomendacijoje skatina „*užtikrinti teisinių ir kitų priemonių priėmimą ir efektyvų įgyvendinimą, siekiant kovoti su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės, užtikrinti lesbiečių, gėjų, biseksualių ir transseksualių žmogaus teisių pagarbą ir skatinti toleranciją šių asmenų atžvilgiu*“ (Europos Tarybos Ministrų komitetas, 2010). Taip pat teisingas santykių įteisėjimas ir sureguliuojimas yra būtinas ir siekiant nenukrypti nuo ankščiau aptartos EŽTT bei ESTT praktikos.

Taigi, nepaisant egzistuojančių skirtingų nuomonių, autoriaus požiūriu, partnerystės instituto įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje yra šiuo metu tinkamiausias variantas siekiant užpildyti teisinę spragą egzistuojančią santykių reguliavime, kuomet į Lietuvą atvyksta tos pačios lyties sutuoktiniai, sudarę santuoką kitoje ES valstybėje narėje ir kuriems turi būti suteikiama teisė apsigyventi Lietuvoje.

IŠVADOS

1. Sudariusių santuoką tos pačios lyties asmenų tikslas yra tai, kad jie būtų pripažįstami kaip šeima, tačiau daugelyje valstybių atsisakoma tai daryti. Dėl šios priežasties tokiems sutuoktiniams nesuteikiamos teisės ir pareigos, kurias įgyja tradicinę santuoką sudarę asmenys. Problemos labiausiai išryškėja tokioms vienalytėms poroms keliaujant tarp skirtingų valstybių ir susiduriant su skirtingu jų santuokų vertinimu bei diskriminacija. Atvykus į kitą valstybę, jų santuoką atsisakoma įregistruoti, neretais atvejais, jei vienas iš sutuoktinių yra trečiosios šalies pilietis, jam neišduodamas leidimas gyventi, tokioms poroms nesuteikiama teisinė, socialinė apsauga, iškyla paveldėjimo klausimų, lankymo ligoninėse problemos. Lietuvos visuomenėje susiformavę stereotipai prieštarauja tos pačios lyties asmenų santuokos pripažinimui, tokiems santykiams nepripažįsta ir bažnyčia.

2. Analizuoti ES teisės aktai nustato, kad tos pačios lyties asmenų santuokos institutas priklauso valstybių narių kompetencijai, todėl ES negali priimti teisės aktų, įpareigojančių visas ES valstybes įteisinti savo teritorijoje tos pačios lyties porų santuokas. Tačiau iš ES teisės kylantys reikalavimai suteikia vienalytėms poroms teises, susijusias su laisvu judėjimu ES valstybių narių teritorijoje bei draudžia diskriminaciją.

3. Tarptautinių teismų jurisprudencija, nagrinėdama su tos pačios lyties asmenų santuoka susijusius klausimus, nustato vienalyčių porų diskriminavimo faktus, joms priklausančių teisių ir pareigų nesuteikimą bei kitus tarptautinius pažeidimus. Analizuojant teismų formuojamą praktiką, pastebima, jog EŽTT bei ESTT sprendami klausimus, susijusius su tos pačios lyties asmenų santykiais, atsižvelgia į besikeičiančią tarptautinę situaciją bei visuomenės požiūrį, juntamas stiprėjantis vienalyčių porų teisinis pripažinimas bei didesni reikalavimai valstybėms. Pažymima, jog nekintanti teisės norma dar nereiškia, kad nesikeičia jos aiškinimas, atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes. Tam tikras požiūrio formavimas kyla ne tik iš vienalyčių asmenų santuoką įteisinusių ES valstybių, bet ir iš Jungtinių Amerikos Valstijų pozityvaus požiūrio į tos pačios lyties asmenų santuoką. Atsižvelgiant į teismų formuojamą praktiką, tos pačios lyties asmenų santuokas reguliuojantis teisinis mechanizmas turi neišvengiamai atsirasti ir Lietuvoje.

4. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje nėra galimybės jokia forma įteisinti tos pačios lyties asmenų sąjungų, jas sudarę asmenys atsiduria teisiniame vakuume. Tarpvalstybinio

pripažinimo klausimas vertinamas kaip labai sudėtingas dėl galimų politinių pasekmių „santuokos“ ir „šėimos“ sąvokoms, todėl, neatsižvelgiant į socialinę tikrovę, siekiama nekeisti esamos situaciją. Lietuvos nacionaliniai įstatymai, susiję su vienalyčių asmenų santuokų, sudarytų kitose šalyse, pripažinimu yra prieštaringi - iš vienos pusės CK numato bendrą taisyklę dėl užsienyje sudarytų santuokų pripažinimo, tačiau materialioji teisė leidžia tik skirtingų lyčių asmenų santuokas. Tai lemia, jog tos pačios lyties asmenų santuokos inter alia negali turėti jokio poveikio Lietuvos teritorijoje. Problemai ryškėjant, 2019 m. tos pačios lyties asmenų santuokos, kaip sukuriančios šėimos santykius, tapo pripažįstamos laisvo asmenų judėjimo kontekste.

5. Siekiant išspręsti tos pačios lyties asmenų santuokų nepripažinimo problemą, šiuo metu Lietuvoje yra svarstomi du įstatymų projektai. Susitarimas dėl bendro gyvenimo padėtų išspręsti praktines tos pačios lyties porų problemas, nekonfrontuotų su esamais Lietuvos nacionalinės teisės aktais, tačiau asmenims nebūtų suteikiamas nei sutuoktinių, nei šėimos narių statusas. Partnerystės instituto įtvirtinimas Lietuvoje geriausiai atitiktų užsienio valstybių praktiką bei EŽTT ir ESTT jurisprudenciją, be to užtikrintų efektyvią žmogaus teisių pagarbą, užkirstų kelią diskriminacijai.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 40-987.

Europos Sąjungos sutartis (suvestinė redakcija) (1992). *OL C 202*, p. 15.

Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000). *OL C 202*, p. 389.

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija) (2007). *OL C 202*, p. 47.

Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. *OL L 158*, p. 77.

Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.

Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, 53-1290.

Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (2004). *Valstybės žinios*, 73-2539.

Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas (2014). TAR, 15180.

Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai dėl geresnio direktyvos 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje nuostatų perkėlimo ir taikymo gairių. *KOM(2009) 313 galutinis*.

Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 69-2624.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. birželio 26 d. nutarimas Nr. 17-8265 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių

pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIIIP-750 ir Lietuvos Respublikos paveldimo turto mokesčio įstatymo Nr. IX-1239 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIIIP-751“. TAR, 17079.

Specialioji literatūra:

Birmontienė, T. ir Jurienienė, V. (2009). Development of women's rights in Lithuania: recognition of women's political rights. *Jurisprudencija*, 2 (116), p. 23-44 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/22198> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Boies D. ir Olson B. T. (2014). *Redeeming the dream. The case for marriage equality*. New York: Penguin Group.

Guild, E. (2002). Immigration law in the European Community. *Refugee Survey Quarterly*, p. 379–380.

Guliakaitė, M. (2019). LGBT asmenų teisių apsauga: EŽTT praktika. *Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas*.

Kasparaitis, K. (2006). Sportinės veiklos teisinis reguliavimas EB. *Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas*.

Keinys, S. (2012). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas VII leidimas*. Lietuvių kalbos institutas.

Laurinčiukaitė, A. (2019). Tos pačios lyties ir skirtingos lyties asmenų partnerystės teisinio pripažinimo aspektai pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir jų įtaka Lietuvos teisei. *Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas*.

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyrius (2020). *Analitinė apžvalga 20/54: Tos pačios lyties ir skirtingų lyčių asmenų partnerystės ir santuokos teisiniai institutai Europos Sąjungos valstybėse narėse*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=29181 [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Limantė, A. (2019). Stiprėjantis tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinis pripažinimas Europoje. *Teisės problemos*, 1(97), p. 21-46 [interaktyvus]. Prieiga per

internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2019/07/Limante_2019_1.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Mikelėnas, V. ir kt. (2001). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia.

Mikelėnas, V. (2009). *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia.

Milašiūtė, V. (2010). Diskriminacijos draudimo principas pagal Europos Sąjungos teisę žmogaus teisių apsaugos požiūriu. *Teisės problemos*, 3 (69), p. 95-139 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2010-3-milasiute.pdf> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Ragone, S. ir Volpe, V. (2019). An Emerging Right to a „Gay“ Family Life? The Case Oliari v. Italy in a Comparative Perspective. *German Law Journal*, 17(3), p. 451-485 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/an-emerging-right-to-a-gay-family-life-the-case-oliari-v-italy-in-a-comparative-perspective/99A1B28BCA681CE763D28338AC7AB4AC#> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Šaltinytė, L. (2019). Teisės laisvai judėti tos pačios lyties santuokas sudariusiems asmenims pripažinimas Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikoje. *Lietuvos teisė 2018: esminiai pokyčiai*. MRU.

Vaičaitis, A., V. (2020). Teisė į tos pačios lyties sutuoktinių susijungimą arba dar kartą apie Konstitucijos interpretavimą: Vieno konstitucinio teismo nutarimo atvejis. *Logos* 103, p. 173-184 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.litlogos.eu/L103/Logos_103_173_184_Vaicaitis.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Vaigė, L. (2011). The Time is Ripe: Legal Recognition of Same-Sex Marriages in Lithuania. *Baltic Yearbook of International Law Online* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://brill.com/view/journals/byio/11/1/article-p239_11.xml?language=en [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Vaige, L. (2020). 'Listening to the Winds' of Europeanisation? The Example of Cross-Border Recognition of Same-Sex Family Relationships in Poland. *Oslo law review*, Volume 7, No. 1-2020, p. 46–59 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

https://www.researchgate.net/publication/340949806_'Listening_to_the_Winds'_of_Europeanisation_The_Example_of_Cross-Border_Recognition_of_Same-Sex_Family_Relationships_in_Poland [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Wintemute, R. ir Andenaes M. (2001). *Legal recognition of same-sex partnership. A study of National, European and International Law*. Oxford: Portland Oregon.

Elektroniniai leidiniai:

Andrukaitytė, M. (2021). Seimo pirmininkė: partnerystės įteisinimo klausimas yra seniai pribrendęs [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimo-pirmininke-partnerystes-iteisinimo-klausimas-yra-seniai-pribrendes.d?id=86935025> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Brodeala, E. (2018). Paying Lip Service to the CJEU: The Unsurprising Decision of the Constitutional Court of Romania in the Coman Case. *Oxford human rights hub pro* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ohrh.law.ox.ac.uk/paying-lip-service-to-the-cjeu-the-unsurprising-decision-of-the-constitutional-court-of-romania-in-the-coman-case/> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Europos Parlamentas (2021). Europos Sąjungos teisės šaltiniai ir taikymo sritis. *Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lt/FTU_1.2.1.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Marcinkevičiūtė, K. (2020). Tikroji Norvegijos lietuvių statistika stebina: skaičiuoja dvigubai daugiau tautiečių [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/lituanica/istorijos/752/1269877/tikroji-norvegijos-lietuviu-statistika-stebina-skaiciuoja-dvigubai-daugiau-tautieciu> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Marzocchi, O. (2020). Pagrindinių teisių apsauga Europos Sąjungoje. *Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/146/pagrindiniu-teisiu-apsauga-europos-sajungoje> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Mizaras, V. (2019). Konstitucija kaip siekio būti laimingesniais garantija: Konstitucinio Teismo nutarimas dėl tos pačios lyties sutuoktinio pripažinimo šeimos nariu. *Teisė.pro* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2019/01/15/v->

mizaras-konstitucija-kaip-siekio-buti-laimingesniais-garantija-konstitucinio-teismo-nutarimas-del-tos-pacios-lyties-sutuoktinio-pripazinimo-seimos-nariu/ [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Mizaras, V. (2019). Tos pačios lyties sutuoktiniai ir partneriai turi teisę laisvai judėti Europos Sąjungoje. *Teisė.pro* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2018/06/05/v-mizaras-tos-pacios-lyties-sutuoktiniai-ir-partneriai-turi-teise-laisvai-judeti-europos-sajungoje/> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Mizaras, V. (2020). Nuomonių ringas: Homoseksualių asmenų santuoka – prigimtinei teisei ar privilegija? *Teismai.lt*, 3(39) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/10/d2_zurnalas_nr23_-210x2975mmweb.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Oficiali Europos Sąjungos interneto svetainė. Europos Sąjungos (ES) teismų sistemą sudaro trys gijos: Teisingumo Teismas, Bendrasis Teismas ir konkrečių sričių specializuoti teismai. Šie ES teismai užtikrina ES teisės aiškinimą ir taikymą. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://e-justice.europa.eu/content_eu_courts-15--maximize-lt.do [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Pukšmys, T. (2019). Nuomonių ringas: Homoseksualių asmenų santuoka – prigimtinei teisei ar privilegija? *Teismai.lt*, 3(39) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/10/d2_zurnalas_nr23_-210x2975mmweb.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Rimaitė, V. (2021). Seimui kaupiantis vienos lyties asmenų partnerystės įstatymui, apklausė gyventojus: ar keičiasi požiūris į šeimą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimui-kaupiantis-vienos-lyties-asmenu-partnerystes-istatymui-apklause-gyventojus-ar-keiciasi-poziuoris-i-seima.d?id=86508653> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Vasiliauskienė, V. (2020). Nuomonių ringas: Homoseksualių asmenų santuoka – prigimtinei teisei ar privilegija? *Teismai.lt*, 3(39) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/10/d2_zurnalas_nr23_-210x2975mmweb.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

E. Oliari ir kt. prieš Italiją [EŽTT], Nr. 18766/11 ir 36030/11, [2015-10-21].
ECLI:CE:ECHR:2015:1021JUD001876611

Formela prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 58828/12 (nagrinėjama)

Handzlik-Rosul ir Rosul prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 45301/19 (nagrinėjama).

J.M. prieš Angliją [EŽTT], Nr. 37060/06, [2010-09-28]. ECLI:CE:ECHR:2010:0928
JUD003706006

Karner prieš Austriją [EŽTT], Nr. 40016/98 [2003-06-24], ECLI:CE:ECHR:2003:07
24JUD004001698

Kozak prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 13102/02, [2010-03-02]. ECLI:CE:ECHR:2010:0302
JUD001310202

Orlandi ir kt. prieš Italiją [EŽTT], Nr. 26432/12, 26742/12, 44057/12 ir 60088/12,
[2017-12-14].

P.B. ir J.S. prieš Austriją [EŽTT], Nr. 18984/02 [2010-07-22], ECLI:CE:ECHR:2010:
0722JUD001898402

Shalk ir Kopf prieš Austriją [EŽTT], Nr. 30141/04, [2010-06-24].
ECLI:CE:ECHR:2010:0624JUD003014104

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai:

Bosman [ESTT], Nr. C-415/93, [1995-12-15]. ECLI:EU:C:1995:463.

Coman ir kt. prieš Rumuniją [ESTT], Nr. C 673/16, [2018-06-05].
ECLI:EU:C:2018:385.

D ir Švedijos Karalystė prieš Europos Sąjungos Tarybą [ESTT], sujungtos bylos Nr.
C-122/99 P ir C-125/99 P, [2001-05-31]. ECLI:EU:C:2001:304.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

Austrijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutarimas Nr. G
258-259/2017-9.

Italijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 15 d. Nr. 138/2010.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 118-5564.

Prancūzijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 16 d. nutarimas Nr. Nr. 2010-92.

Portugalijos Konstitucinio Teismo 2009 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 359/2009.

Bendros kompetencijos teismų praktika:

Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 26 d. sprendimas byloje Obergefell ir kt. prieš Hodges.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. gruodžio 5d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-4175-624/2016.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 493

Kiti šaltiniai:

Civilinio kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas (2017), Nr. XIIP-750.

ECRI ataskaita apie Lietuvą (penktasis stebėsenos etapas) (2016) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-lithuania-lithuanian-translation-/16808b587d> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacija CM/Rec(2010)5 valstybėms narėms dėl priemonių kovai su diskriminacija seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės pagrindu (2010) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804cb178 [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių pakeitimo ir Lietuvos Respublikos paveldimo turto mokesčio įstatymo 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=->

x5bl5room&documentId=ac2b94103fbf11e7b8e5a254f4e1c3a7&category=TAK
[žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2017). Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos apžvalga. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lvat.lt/doclib/p3aaiqjqsj2nwcjua89xsdhq31v9ssrf> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Generalinės advokatės Kokott J. išvada 2021 m. balandžio 15 d. byloje C-490/20.

Generalinio advokato Wathelet M. išvada pateikta 2018 m. sausio 11 d. byloje C-673/16.

Prašymo priimti prejudicinį sprendimą pagal Teisingumo Teismo procedūros reglamento 98 straipsnio 2 dalį byloje C-490/20.

Tikėjimo mokslo kongregacija (2003). Pastabos dėl homoseksualių asmenų sąjungų teisinio pripažinimo projektų. *Bažnyčios žinios*, 15 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/pastabos-del-homoseksualiu-asmenu.html?fbclid=IwAR1aNcnQIPu1HIkyay3epZogoOSmsbu4IrCNRa_SkDzFiIxFycY25DHWIrk#Politiku [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

Turonis, V. (2021). NE partnerystei, TAIP - susitarimui dėl bendro gyvenimo. *Laisvos visuomenės institutas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=-Hg6VDB8yRQ> [žiūrėta 2021 m. balandžio 20 d.].

SANTRAUKA

Tos pačios lyties santuokų, sudarytų užsienio valstybėse, pripažinimas Lietuvoje

Justas Naruševičius

Magistro darbe analizuojamos teisinės problemos, kurios kyla tos pačios lyties santuoką sudariusiems asmenims keliaujant tarp skirtingų valstybių. Dėl skirtingo tarptautinio reguliavimo ir vieningo konsensuso nebūvimo vienoje valstybėje jų santuokos pripažįstamos, o kitoje ne. Siekiant atskleisti vienalyčių santuokų pripažinimo problematiką bei suteikiamų teisių ir pareigų apimtį Lietuvoje, magistro darbe plačiai analizuojami Lietuvos įstatymai, ES teisės aktai, tarptautinių ir nacionalinių teismų sprendimai, bei jų tendencijos. Atsižvelgiant į atliktą tyrimą ir siekiant tarptautinės praktikos bei Lietuvos nacionalinių teisės aktų suderinamumo magistro paskutinėje dalyje pateikiami pasiūlymai.

SUMMARY

Recognition of Same-Sex Marriages, Concluded by Foreign Countries, in Lithuania

Justas Naruševičius

The master's thesis analyzes the legal problems that arise when same-sex marriages travel between different states. Due to different international regulations and the lack of a unanimous consensus, their marriages are recognized in one state and not in another. In order to reveal the problems of recognition of same-sex marriages and the scope of the rights and obligations granted in Lithuania, the master's thesis extensively analyzes Lithuanian laws, EU legal acts, decisions of international and national courts, and their tendencies. Taking into account the research and seeking international compatibility and compatibility of Lithuanian national legislation, the last part of the master's thesis presents proposals.